

Ketabton.com

اوس پي پل پٽه مرو ايو و نشته عالمه
آواره شيدا دخته دونه هي ملنگ و

آواره شيدا

دکاظم خان شيدا پر شروند او کورني نوي خپرنته

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۹۹۱ع / ۱۳۷۰هـ ش

طمانه حقیقت و انوار حقیقی
عنه بنده، حضرت، لیست و او

د کتاب نوم : آواره شیدا

لیکوال : حبیب الله رفیع

خطاط : شهرزاده هدوی

خپروونکی : د امان کتاب خپرولو سرسسه

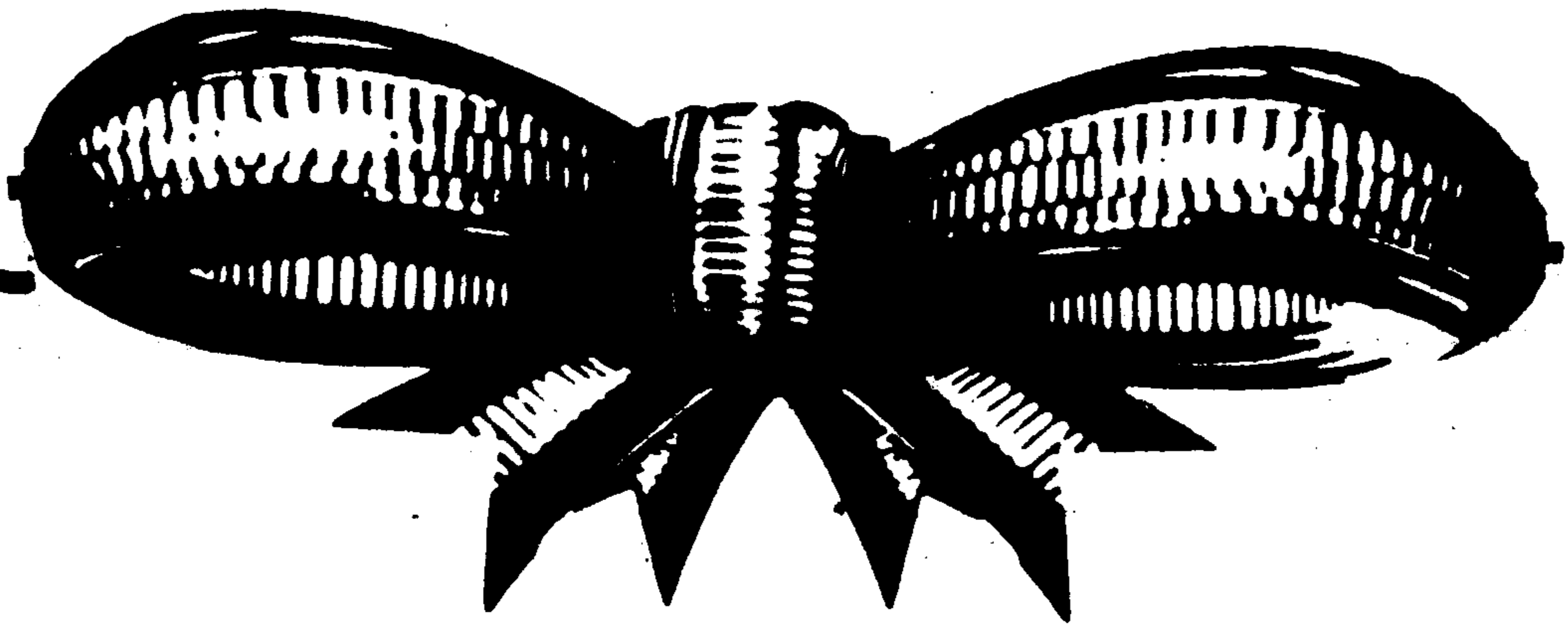
د خپرېدو کال : ۱۹۹۱ع / ۱۳۷۰ هـ ش

طمانه حقیقت و انوار حقیقی
عنه بنده، حضرت، لیست و او

بالمکتب

پروفه الله ابیبه

شماره ۷۶ / ۱۳۶۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَرُونُ

+++++

دارواینباد استاد کامل مومند

په نوم

چی ددوی عالمانه شکونه

ددې ساسالی دلامنخ ته کېدو

سبب شول .

ح - مرفیع

فهرست

سرلیک _____ مخ

سرریزه _____ الف

لومړې څپرکي :

۱. روايتونه او اټکلونه _____

دوهم څپرکي :

۷. شکونه او ډټکونه _____

درېم څپرکي :

۲۴. سندونه اولاسوندونه _____

څلورم څپرکي :

۸. تر لاسه شوې نتيجه _____

سیریزه

چې سایه کاندې مدام په سردستریو
"شیدا" شام د غریبې عجب عالم دی

کاظم خان "شیدا" د پښتولوی شاعر و، د نازک خیالی
او موشکافی له پلوه چې هنر یې سیاله او بې مثاله و
او په دې ځانگړنه (خصوصیت) کې دده غوندې شاعر
لا په پښتو کې نه دی تېر شوی. خو لکه څرنگه یې
چې شعر او فن ځلاند او معروف دي همدومره یې د
ژوند څېره تته او تیاره ده؛ په ځوانۍ کې له وطنه
پر دېس شوی او دخپل هنر د شکوفانۍ او غوړېدلو

موده ڀي ڀڻ غربت ، ٻڳسي او ٻي وطني ڪنڀي تهره ڪري
ده ؛ دي له هڀواده مهجور اوله خيلوانو نه ليري و ، ڀڻ
گمناهي او گوڀنه کيري ڪنڀي ڀي ژوند کاوه ، نه بل چار
ده د ژوند ڀڀڀي ليکي او نه دده له دي چار سره
مينه وه .

دا ڀڀڀه يواڻي دده د ژوند ڀڻ باب نه ده ڀڀڀه شوي
بلکي د ڀڀڀو د زياتو شاعرانو ژوند ڀڀڀي تي او ورکي
دي او دالربه يواڻي له ڀڀڀو ادببانو سره نه ده شوي
بلکي د نريوال (جهاني) ادب زيات شاعران او ليکوال دفن
له نظره مشهور او معروف دي خود ژوند ڀڀڀو له خوا
نومورکي او گمنا .

ڪله ڀي ڀڀڀي ليکونکي او ادب خپر ونگي د شيدا ژوند
ته متوجه شول دده پر مرينه تريوي ڀڀڀي زيات وخت
او بندي و ، د ژوند خپر ڀي نوره هم ته شوي وه ، د
ڀڀڀندگوي ڀڻ پلونو ڀي د زماني بادونو نوري دور ڀي
هم وروڀي او دده يادونه ڀي گرجن ڪري وو .

بيا هم ڀڀڀي ليکونکو ڀڻ يوه خوله وليکل ڀي شيدا د
افضل خان زوي ، د اشرف خان لمسي او د خان خوشحال
خان خٽک ڪر و سي دي . پور يوه ڀڀڀي دا عنعنوي ڀڀڀندگوي
را روانه وه ، دقيق خپر ونگي او عميق ڀڀڀي ليکونکي ڀي سنڌه

سوايتونه نشي قانع کولی نو حڪه کله چي په ۱۹۷۴ع کال
 د پښتونو ماند محقق اروا بناد دوست محمد خان کامل
 مومند د افضل خان خټک مشهور کتاب « تاريخ مرصع »
 خپراوه هله يې د کاظم خان هېڅ تخبنه نېسانه ونه موند،
 شکونه ورته پېدا شول او پوښتنې يې په ذهن کې
 وگرځېدې، په دې بې سندې روايت يې شک وکړ او دا
 يې په پټو سترگو تائيد نه کړه چي کاظم خان د خورشال خان
 خټک کړوسې دی؛ خپلې پوښتنې يې طرح کړې او موضوع يې
 بحث ته وړاندې کړه، بيا نو په موضوع تاوده بحثونه و شول
 خو موضوع لا ښخه پاتې شوه او داسې سندونه لامنځ ته نه
 شول چي د دې عنعنوي روايت ټينگ ملا تر وکړي او دا ثابته
 کړي چي کاظم خان شهيدا د خوشال خان خټک کړوسې دی.
 زه هم د پښتو د يوه طالب العلم په هېڅ موضوع ورجلب
 کړم او سره له دې چي د شيدا غونډې مهجور او آواره يم،
 خاطرې پرېشان او ژوندې پاشان دی خو دخپل ذوق د
 تسکين او د حان بوختولو له پاره په دې برخه کې
 د سندونو په راغونډولو بوخت شوم او غواړم چي په دې
 ليکنه کې دخپلې خپرنې او گرو وېزې نچور وړاندې کړم؛
 زه به هڅه کوم چي دا موضوع په داسې سندونو متکي
 کړم چي يوازې خيزه شي او دا ثابته کړي چي کاظم خان د خوشال

خان خٽڪ ڪر وڃي ڏي ڪه نه ؟

لڙ لوي خدای نه پڻ ڊي لاره ڪنڀي توفيق غور هم اورد

جان لڙ حاله سره وڃد شيدا دا بيت را خبر گوم :

نراهه هسي نه وایم چي فراق ووژلم

حيات خوشته دي وڃي جي خونده دي !

پڻ مينه

حبيب الله رافع

پڙنور، کوز تا ڪال

۱۹۸۷-۱۰-۲۱

۱۳۶۶ هـ ش ۷-۲۹

۱۴۰۱ هـ ق ۲-۲۹

لومړې خپرکي

روايتونه او اټکلونه

اوس يې پل په مړو ايرونشته عالمه
آواره شيدا دڅه دونهې ملنگ و

لومړني هغه کتابونه چې کاظم خان شيدا د افضل خان
ختک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشال خان خټک
کړوسی کښي: د ډپټي حيات خان «حيات افغاني»، د شېر محمد
خان گنده پور «خوردشيد جهان» او د انگرېزي ختيځپوهانو او ورتي
«پښتو گرامر» او د پلاوډن د «کلید افغاني» انگليسي ژباړه
دي (۱). خودوی يوه هم د خپلې دې خبرې له پاره تر ځان
وړاندې سند نه دی بنورلی او بې بنسټه ودانې يې کړې ده.
کله چې نيمه پېړۍ (صدۍ) پخوا په افغانستان کښې په

پښتو ادب څېړنې پيل شوې ، افغاني څېړونکو او پوهانو هم همدا روایات را نقل کړل ، اروا بناد علامه عبدالحی حبیبی په « پښتانه شعراء » (۲) ، پوهاند صدیق الله ربینین « د پښتو ادب په تاریخ » (۳) او عبدالرؤف بېنوا « د کاظم شیدا په دیوان » (۴) کښې دا خبرې راغبرکې کړې .

په صوبه سرحد کښې هم د پښتو محققینو د همدې روایت پیروي وکړه ، دروند محقق همېش خلیل په « دیوان کاظم خان شیدا » (۵) ، ډاکټر انوار الحق په « دیوان کاظم خان شیدا » او بناغلو رضا همداني او فارغ بخاری په تاریخ ادبیات سرحد « (۷) او نورو لیکوالو هم په خپلو مقالو او لیکنو کښې دا روایت وپاله .

اروا بناد استاد کامل مومند چې د « تاریخ مرصع » په سریزه کښې د دې روایت په برخه کښې شکونه او پوښتنې را منځ ته کړې (۸) بیا هم بې اثره پاتې شوې او د افغانستان او صوبه سرحد محققینو هماغه زړه لاره و پاله او بې له دې چې کوم شک وښيي شیدا یې د خوشال خان خټک کړوي وبالله . په دې برخه کښې د دوو مهمو کتابونو یادونه ضروري ده چې د تاریخ مرصع تر خپرېدو وروسته یو په کابل او بل په پېښور کښې خپور شوی دی ؛ « فرهنگ زبان و ادبیات پښتو » د خوان محقق بناغلی زلمي هېواد مل

اثر چي د پښتنو شاعرانولند خو مطلبي ژوند ليک دی
په همدې روايت ولاړ دی (۹) او «روهي ادب» د پروفيسر
محمد نواز طائر تاليف چي د پښتو ادب په نوي طرز کښي
تاريخ دی، دا تاريخ هم همدا روايت راخلي (۱۰).

پوهاند عبدالشکور د شاد يوازيني سرې دی چي د
اروا بناد استاد کامل شگونه او پوښتني يادوي او په
خپله کومه پرېکړه نه کوي (۱۱).

د رواياتو لنډيز:

د شيدا ژوند خپرونکو په يادو شوو آثارو کښي
دده د ژوند خاکه داسې جوړه کړې ده:
کاظم خان شيدا د پښتو د مشهور ليکونکي افضل خان
ختک زوی، د پښتو د نامتو شاعر اشرف خان هجري لمسی
او د پښتو ادب د نوميالي پلار خوشال خان ختک کړوس دی
د ۱۱۳۵ - ۴۰ هـ ق کلونو تر منځ زير پدلی دی.

څه وخت چي دده پلار وفات شو نو دده مشر ورور
اسدالله خان د مشري دستار په سر کړ او د خپل اقتدار
د قيام او استحکام له پاي چي خپلو وروڼو او نورو خپلوانو
ته کوم ناشوني حالات پيدا کړل کاظم خان شيدا په هغې
خوبښ نه و ان چي احتجاجاً د خپلې برخې جايداد نه هم تېر
شو؛ پر اسدالله خان تر ټولو وروڼو نه کاظم خان زيات

گران و ، دده پنه بدگمانی چي پوه شونو دده له زبه نه
 يي دهر راز شكونو دلري کولو هڅه وکړه او حتی ده
 ته يي نوره حمله هم وروبخښله او د قره لوري هم
 ورته په نکاح کړه خو څرنگه چي کاظم خان د خوشال
 خان د زامنو او لمسيو زبون حال دخپل پلار له لاسه
 ليدلی و نو هکله د اسدالله خان له خوا مراعات او بخشش
 دهغه شکونه نور هم زيات کړل ... کاظم خان شيدا
 خپل کور کلی پرېښود ، له خپلوانو خصوصاً خپل ورور
 اسدالله خان نه ډېر خپه و .

شيدا لومړی کشمير ته ولاړ ، هلته يي زده کړې وکړې
 او کله يي چي څه زده کړل سرهغه شريف ته ولاړ او
 په پای کې رامپور ته ولاړ چي هلته د نواب فيض الله
 خان پښتون رياست و او نور ډېر پښتانه هم دلته
 ودان وو ؛ نواب دی د مياشتې په زر دوپي په
 ملانمات کې واخيست .

دده ورور اسدالله خان بيا هم دده در او ستلو
 کوښښ وکړ ، دوستان به يي پسې لېږل ولېږل خو
 ده د هغونه منل . څه موده پس اتفاقاً شيداله خپلو
 هندي ملګرو سره د سپل له پاره تر حسن ابدال راغلی
 و او چي خپلوان يي پرې خبر شول پسې ورغلل خو چي

هرڅو منتونه يې ورته وکړل شيدا سرای ته رانغی .
 کاظم خان شيدا په سرهند شريف کښې د نقشبندي
 طريقې د پير غلام معصوم مرید و . ده په ۱۱۸۱ هـ ق کال
 د محدي صاحبزاده په غو بنسټه خپل ديوان ترتيب او
 د خپل ورور په وساطت يې محدي صاحبزاده ته
 وړاندې کړ .

د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قلمي نسخې
 په حاشيه د يوه نامعلوم شاعر له خوا د " دل نظير " له
 جملې څخه را ايستل شوی چې ۱۱۹۴ هـ ق کال دی . وايي
 چې دی په رامپور کښې مړ شو خو لږه موده پس يې
 خپل خپلوان ولاړل او د ده نعش يې سرای ته راوړ (۲) .
پايلیکونه (حواشي):

(۱) اروا بناد استاد کامل مومند ، د تاريخ مرصع سرريزه
 ۴۰ مخ ، ۱۹۷۴ع ، يونيورسټي بک ايجنسي ، پېښور .
 گلشن روه ، د پوهاند عبدالشکور و شاد سرريزه ، ۷۲ مخ ،
 ۱۳۵۶ هـ ش = ۱۹۷۷ع کال ، د پښتو د پياوړتيا او پرمختيا
 آمريت ، کابل .

(۲) اروا بناد پوهاند عبدالحي حبيبي ، " پښتانه شعراء " .
 لومړی ټوک ، ۲۵۹ مخ ، ۱۳۲۰ هـ ش = ۱۹۴۱ع کال ، پښتو ټولنه
 کابل .

- (۳) پوهاند صديق الله د بنتين، د پښتو د اب تاريخ، ،
 ۸۰ مخ، ۱۳۲۵ هـ ش = ۱۹۴۶ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۴) "د کاظم شيدا ديوان"، د عبدالرؤف بېنوا سرريزه،
 لومړی مخ، ۱۳۳۰ هـ ش = ۱۹۵۱ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۵) "ديوان کاظم خان شيدا"، د همېش خليك سرريزه،
 "ط" مخ، ۱۹۶۵ ع، کابل، اداره اشاعت سرحد، پېښور .
- (۶) "ديوان کاظم خان شيدا - معه اردو ترجمه" ۳۷ مخ،
 يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور .
- (۷) رضا همداني - فارغ بخاري، "تاريخ ادبيات سرحد"
 پېښور .
- (۸) "تاريخ مرصع" سرريزه، له ۴ مخ څخه تر ۴۹ مخ پورې .
- (۹) زلمي هېواد مل، "فرهنگ زبان و ادبيات پښتو"
 لومړی ټوک، ۲۶۱ مخ، ۱۳۵۶ هـ ش، ۱۹۷۷ ع، کابل، د ښوونې
 او روزنې وزارت، د تاليف او ترجمې رياست، کابل .
- (۱۰) پروفيسر محمد نواز طائر، "روهي ادب"، دوهم ټوک
 ۱۰۳ مخ، ۱۹۷۸ ع، کابل، پښتو اکيډمي، پېښور .
- (۱۱) گلشن روه، د پوهاند رشاد سرريزه .
- (۱۲) د روايات له يادو شوو کتابونو نه په گډه رااستخراج
 شوی چې يو د بک بشپړوونکي دي .

دوهم ڇپرڪي

شڪونه او تڪونه

بي سوختنه بي مردن دي لکه شمع

د شيدا طور يوڇه مشڪل پسند دي

کله پي اروا بناد استا کامل مومند د تاريخ مرصع د

متن او حاشيو تر بشپرتابه وروسته په ۱۹۷۴ع کال کني

په دي کتاب سر ريزه ليکله نو څرنگه چي د کتاب په متن

کني پي د افضل خان خټک په زامنو کني د کاظم نوم نه

وليدی او هم د کاظم خان شيدا په ديوان کني د پلار په

مرينه دوي قطعي راغلي وي چي بايد د افضل خان د

مرگ نهي تري راوتلي واي، له دي کبله چي ده هېڅ

داسي باوري شهادت ونه موند چي کاظم خان شيدا

دې د افضل خان زوی وی نورحکله ښي د اقطعي هم
د افضل خان د مړينې و نه بللې او خپل شکر نه
او پوښتنې ښې په لاندې ډول ياد کړل:

۱- په تاريخ مرصع کښې زموږ دمورخ افضل
خان د زامنو په نامو کښې چې ښي ياد کړي دي د محمد
کاظم، کاظم خان شنيدا يا شنيدا نامه چېرې نه ده راغلې.
۲- د کاظم خان شنيدا په کڼو تاريخي قطعو کښې
يوه د دوو ورو نونو فتح الله او الله نور په مړينې ده
چې کال ښي «آهادر قلوب غم» (۱۱۸۹) ښيلي شوی دی،
په مقدمه کښې ښي د محمد عابد خان نوم هم په طور
د خپل ورو اخیستلی دی، له دغو درې وارو نامو
يوه هم په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د زامنو
په نامو کښې تر نظره نه راځي.

ترڅو چې د دغو خبرو او مشکلاتو تعلق دی نو
که افضل خان په ۱۰۷۵-۷۶ هـ ق کال کښې زېږېدلی وه
نو په شوال ۱۱۳۶ هـ ق کښې چې تر هغې مودې ښې په
تاريخ مرصع کښې حالات راوړي، دی به د شپېتو لوشپېتو
کالو وه نه خو ناممکنه او نه غېر اغلبه ده چې په ۱۱۳۶ هـ ق
کښې او ترې پس ته ښي نور زامن لونه هم شوی وي،

---

* په اصل کښې سهواً ۱۰۳۶ چاپ شوی دی.

يا داچي پٽ شوال ۱۱۳۶ هـ ق کڻي ڀي ڄيڻي زامن دومره
واره ووي د هغو د ذکر موقع تر نغه وخته د واقعاتو
پٽ بيان کڻي رانغله .

۳- شهر محمد خان کنده پور پٽ تاريخ خورشيد جهان
کڻي وايي : " اشرف خان هم در آن قيد خانه خود کڻي کرد
پس به جای او محمد افضل خان فرزند اشرف خان رئيس
شد مگر از نزاع و خدشه بهرام به آرام گذران کرده
نمیتوانست درین حالت پر حسرت خوشحال خان وفات کرد
و بعد از و بهرام خان نیز مرد و محمد افضل خان شصت و یک
سال حکمرانی بالاستقلال نموده انتقال کرد ؟ " دد کامل
صاحب له نظره دا بیان له واقعیت سرد سم نه دی او
د بنیاهم لومړی خوشال خان پٽ ۱۱۰۰ هـ ق کال، بیا
اشرف خان پٽ ۱۱۰۶ هـ ق کال او بیا بهرام خان پٽ ۱۱۲۴ هـ ق
کال مړه شوي دي .

۴- د تاريخ خورشيد جهان مولف ليکي چي د بهرام خان
د مړينې نه پس افضل خان پٽ استقلال يوشپته کاله
حکمرانی وکړه . . . . بهرام خان د تاريخ مرصع له رويه پٽ
۱۱۲۴ هـ ق کال وفات شوي نو حاصل ځي داشوچي افضل
خان تر ۱۱۸۵ هـ ق کال پوري حکومت وکړ او ومړ . . . .
نوکه کاظم خان د افضل خان زوی وه او دی او

کاظم خان شیدا هم یوکس وی نویاخر په یاده شوی قطعه کښې
 څه نقص یا غلطی ده یا د تاریخ خورشید جهان په بیان کښې...
 کامل صاحب لیکي: چې خورشید جهان بیا د هرې پېښې یادوي
 د افضل خان د زامنو اسدالله خان او محمد علي خان تر منځ جگړې
 یادوي او اسدالله خان په دې پېښو کښې وژل کيږي نو افضل
 خان داوخت مړ و کله ژوندی؟ کله ژوندی و نو څه یې کول؟
 او د دغه ټولو واقعاتو په دوران کښې په هکله یې د دغو تاریخونو
 د لیکونکیو د خاموشۍ څه وجه ده؟ ناممکنه خونۀ ده چې څه
 داسې اوږده رځورتیا و د پېښه شوی وي لکه فالج چې په ژوند
 یې له کاره ویستلی وي خو یاد شوی تاریخ نویسان دانۀ وایي
 بلکې دا چې د بحث دلاندې دا ټول واقعات د افضل د مرګ نه پس
 شوي وو، نو که د اصحیح وي او افضل خان په ۱۱۸۳ هـ ق کال
 وفات شوی وي نو په حسن ابدال کښې به په ۱۱۷۲ یا ۱۱۷۷ هـ ق^(۱)
 د هغه د نسبي خوشحال خان د مرهټیو سره د جنگ کولو او په
 شهادت رسېدلو سوال هډونه پېدا ويزي...

یاد شوی تاریخونه د هرې تاریخي پېښې لیکي خو یو هم
 سند نه بنیسي نو ځکه یې کامل صاحب د هر تاریخي تناقضات
 را سپړلي او په همدې بنا یې په دې باب خپله پرېکړه داسې کړې ده:

(۱) د تاریخ مرصع په چاپ کښې سهواً دا تاریخونه ۱۰۷۲-۱۰۷۷ چاپ شوي دي.

له پورتنې انتقاده او د شكونو له اظهاره دامطلب نه
 دى چې كنه موثوق يم چې كاظم خان شيدا د تاريخ مرصع دمؤلف
 افضل خان زوى نه و او يوې نوې نتيجې ته د ټوپ وهلو يا د
 جديدې نظريې پېش كولو شوق لرم بلكې مدعا يې صرف دا
 ده چې كه هرڅو د خوشال باباله كهاله هم او د تاريخ
 مرصع د مؤلف افضل خان د زامنو لمسيو معاصر هم وه د
 ياد شويو مشكلاتو د نظر د وړاندې دا په وټوق نه شويلى
 چې د افضل خان بن اشرف خان هجري زوى و او په
 ديوان كښې يې د پلار په مرگ ليكې شوي درج تاريخي قطعه
 دهغه افضل خان په مړينې ده (۱) .
 د پوهاند رښتين ځوابونه :

د تاريخ مرصع تر خپرېدو څو كاله وروسته پوهاند
 صديق الله رښتين په دې اثر يوه انتقادي مقاله و كښله چې د
 كابل پوهنتون وېبپاڼې مجلې نشر كړه . د دې مقالې له ټول متن
 سره زموږ كار نشته خود كاظم خان شيدا د بحث په برخه
 كښې د كامل صاحب په ځواب كښې ليكي :
 بنا علي كامل د سريزي په (۳۴ - ۱۴۹) مخونو كښې د

(*) په حقيقت كښې د كاظم خان مربوط بحث د تاريخ مرصع د سريزي

له ۳۸ تر ۴۹ مخ پورې راغلى دى .

کاظم شیدا او افضل خان د مرینې د تاریخ په باب ډېر
څه لیکلي دي خو د خبرو په منځ کې ورتنه دا سودا پېدا
شوي چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی او که نه ؟
دی خپل شک او شبهه داسې ښکاره کوي :

۱- په تاریخ مرصع کې د افضل خان په زامنو کې

د محمد کاظم شیدا د کاظم شیدا، نوم نه دی راغلی .

۲- کاظم شیدا په یوه قطعه کې د دوو وروڼو فتح الله

او الله نور د مرگ نېټه ۱۱۱۹ بنودلې ده .

۳- د خپل دیوان په مقدمه کې یې د محمد عابد نوم د

خپل ورور په طور راوړی دی چې له دغو دريو واړو څخه

دیوه نوم هم د افضل خان په زامنو کې په تاریخ مرصع

کې نه دی راغلی .

زما په خیال د ښاغلي کامل دغه ټول سوالونه او پوښتنې

بې حایه دي .....

په دې باره کې چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی هېڅ

سودا نه ده پکار ، ټول ختیځ پوهان لکه راوردی ، هیوز ،

او نور دغه شان درست افغاني لیکوال دغه خبره مني ؛

په تاریخ مرصع کې د ۱۱۳۶ هـ ق پورې واقعات راغلي دي

او کاظم شیدا لکه چې د سواخو څخه یې څرگندېږي د تاریخ

مرصع د لیکو په وخت ۱۱۳۶ هـ ق کې لا وروکی ماشوم ؤ او

يالانڈيز ٻڌلي .

افضل خان د واقعاتو پءُ منجُ کني د خپلو زامنو نومونه
يادوي لکه چي وايي : " فرزند ي سعيد خان فرخدار دلاچي و ،
(۴۱۳) منج . دد يوانزي د خپلو مشرانو زامنو محمد سعيد ، محمد
علي ، محمد حسن ، اسد الله ، محمد اشرف ، سيف الله نومونه
ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وړوکوالي
ياد نه ضرورت له کبله نه دي ذکر کړي هرڅه د فتح او
الله نور د ورور ولي خبره ده دغه دواړه د کاظم شيدا وروڼه
نه دي بلکې نور څوک دي چي د خپلوي يا اشنايي په وجه
ياد شوي دي .

د کاظم شيدا د خټک ولي او د افضل خان د زوی ولي د
پاک دد خپل شعرونه پاڅه شاهدان دي خو خوځايه يې خپل
خاندان ، سراي او افضل آباد په ډېره مينه ياد کړي دي ...
نو څوک چي سراي او افضل آباد په دومره مينه يادوي هغه
به ضرور د افضل خان د سترگو تور شيدا وي .

البتہ بنا علي کامل ته چي د شيدا په دې قطعه کني سودا
پېدا شوې ده :

چي والد^{*} ي ارتمال وکړي   ځای يې جنت شه دنيا زندان وه
تاريخ يې دارنگ درحلت ووي   خرد و ماته دامياشت دشعبان

(*) په مقاله کني ولد چاپ شوي .

تر اوسه پورې ادبي تاريخونو ددغې قطعې په باور
 د افضل خان دمرگ نېټه ۱۱۸۳ هـ ق بنودلې ده نو بناغلي
 کامل ته هم په دې وجه سر داپرېوتې ده چې که د افضل
 خان د زېږېدې کال (۱۰۷۵) و بلک شي نو بيا دده عمر
 (۱۰۱) کالو ته رسېږي او دا احتمال به سم نه وي مړې
 هم د بناغلي کامل سره په دغه سودا کېنې شريک يوخو
 له نوې پلټنې څخه داسې ښکاري چې دغه سنه د افضل
 خان دمرگ سنه نه ده بلکې دده د کورې يا په بله ژبه
 د شيدا د مور د مړينې سته ده .

ددغې رباعي اوله مسره شعري کسر لري او يو سپلا ب
 کمه ده ، بايد داسې ولوستل شي : (چې والدې ې اړحال وکړ)
 په دې صورت کېنې شعري کسر له منځه ځي او لس سپلا ب
 پوره کېږي . ددې توجيه په مرسته بناغلي کامل هم دسړي
 په ۳۹ مخ کېنې وايي چې ددوهې رباعي اوله مصرع په
 دوو نسخو کېنې داسې ده : « غم به تر عمر د والدې کرم » له دې
 نه څرگنده شوه چې دغه دواړه څلورينې يې د والدې دي . له
 حالاتو نه داسې ښکاري چې کاظم شيدا د پلار د مرگ په وخت
 په سراي کېنې و او دغه رباعي يې په رامپور کېنې ويلې ده .
 بناغلي تقويم الحق کا کاخېل د افضل خان مرگ په (۱۱۵۳ هـ)
 کېنې بنودلې دی . بنايي چې ده د افضل خان دنوابي دوره چې

(۱۱ کاله) وه داشرف خان د بند له وخت نه (۱۰۹۲هـ) حساب
 کړې وي نو په دې صورت کې دغه پورته سنه يې د
 مرگ نېټه گنل کېدای شي. مگر د تاريخ مرصع له حالاتو داسې
 ښکاري چې افضل خان تر (۱۱۰۰هـ) پورې لا د نوابي په څوکي
 نه و ناست او دغه اته کاله يې ټول له بهام سره په جنگ
 جگړو تېر شوي دي. بنايي چې ده د (۱۱۰۰هـ) په شاوخوا
 کې ياد پلار د مرگ نه پس دغه ځای نيولای وي او (۱۱۰۰هـ)
 کاله يې رياست کړی وي. نو په دې حساب دده د مړينې
 تاريخ د (۱۱۶۱هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي (۱۲).

د کامل صاحب تکراري دريغ :

کله چې د پوهاند رښتين ځوابيه کامل صاحب ته ورسېد
 نو هغه يو ځل بيا د يوه پياوړي وکیل (ايدو وکيت) په توگه دخپل
 دريغ دفاع وکړه او اړ شو چې خپل شکونه تکرار کړي او
 وليکي :

« له دې مودې راهيسې د نوي دور په پښتو ليکوالو

کې مشهوره ده چې د پښتو نامتو شاعر کاظم خان شيدا

د تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان خټک زوی دی. هرکله

چې د کاظم خان خټک په ديوان کې يوه قطعه ده چې ديوان -

جوړو وونکويې د شاعر د پلار د مرگ تاريخي قطعه گنلې

او تاريخ ۾ي (۱۱۸۳ھ) بنيلي دي نو د تاريخ مرصع په
سريزه کښي (مو) په مفصلو دليلونو عرض کړي دي چي د
تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان تر سنه ۱۱۸۳ھ ژوند
نھايي غږ اغلب اوله دې کبله د کاظم خان شيدا که هرڅو
ختک او هم د خوشال باباله خاندانه وه د تاريخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوی کڼل غږ محفوظ دي . علاوه له دې ۾ي داهم
عرض کړي دي چي مون د دې خبرې څه معتبر شهادت
نه لرو چي هغه شاعر چي کاظم خان شيدا نومیده او شيدا
۾ي تخلص وه دخوشال بابا د زوی اشرف خان هجري د زوی
چي د تاريخ مرصع مؤلف دی له زامنو څڼي يودي .

بناغلي پوهاند رښتين په دغه لږ کښي انتقاد کوونکی
له مامتق دی چي د تاريخ مرصع مؤلف افضل خان اغلب چي
له ۱۱۸۳ھ ډېر اگاهو حق رسېدلی وه ، دغه تاريخي قطعه
هم چي د کاظم خان شيدا د پلار په مرگ ويلي کڼي شوي
ده او ۱۱۸۳ هجري ۾ي تاريخي کال بنيلي شوي دی لکه ديوي
بلي قطعي چي شاعر د خپلي "والدي" (مور) د وفات په هکله
ويلي ده د شاعر د مور په وفات ويلي شوي کڼي .....

د بناغلي پوهاند رښتين د استدلال نخښه دليل شي چي
که هرڅو افضل خان له کال ۱۱۸۳ھ اگاهو هم وفات شوي وه
خو هرکله چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښي داچېرې

نشته ڇي پلاري ڇي پءُ ۱۱۸۳ هڪنڀي وفات شري وهُ ، نو دڪاظم
خان شيڊا دديوان لهُ داخلي شهادتہ مون ددي خبري رد
نه لرو ڇي هغه دافضل خان زوي وهُ ....

د بخت لنڊولولهُ پاء به زهُ يو درنگ لره ومم ڇي
مصرعه هم هغه ڊول پهُ کار ده ڇي ڇرنگ ڇي بناغلي پوهاند
د بنتين غور ڪنهي : " ڇي والدي ڇي ارحال وڪر " نو ددي خبري
به زياته نه زياته نتيجہ داوي ڇي دتاريخ مرصع مؤلف
افضل خان د ۱۱۸۹ اوهم د ۱۱۸۳ ڪال هجري نه آگاهو مر
دي (له) مون سره به دڪاظم خان شيڊا دديوان د داخلي
شهادت پهُ بنا ددي خبري رد نه وي ڇي ڪاظم خان شيڊا
د افضل خان دتاريخ مرصع د مؤلف زوي دي ، خو د
ثبوت بار به پهُ هغه ڇا وي ڇي ديوي خبري دعوي کوي،
که مون دڪاظم خان شيڊا دافضل خان موصوف د زوي
کپڊلو ددعوي رد نه لرو نو پهُ دادعوي نه ثابتي .
سوال داددي ڇي ددعوي ثبوت ڇهُ دي ؟

بناغلي پوهاند د بنتين د خپل موقف پهُ تايد ڪنڀي ڇي

کوي خبري کوي داددي :

" ۱ " د شيڊا هغه شعرونه ڇي تري دده خٽڪ کپڊل ، سراي

اود خوشال باباله ڪهاله سره تعلق اومينه .

" ۲ " ٽول ختيغ پوهان لکه راورتي ، هيونز دغه شان درست

افغاني ليکوال دغه خبره مني .

۳۰۰ افضل خان د واقعاتو په منځ کښې يوازې د خپلو مشرانو زامنو نومونه ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وروکوالي يادنه ضرورت له امله نه دي ذکر کړي . . . . . فتح الله او الله نور د کاظم وروڼه نه بلکې د اشنایي په وجه ياد شوي دي .

ترخوچې د ورومبې خبرې تعلق دی نو ما هم دا خبرې مناي چې کاظم خان شيدا خټک او اصلاً د سرای اوسېدونکی ؤ بلکې داهم چې د خوشحال بابا له خاندانه ؤ . . . . . خو دغه گړدې خبرې . . . . . دهغه د مشر زوی اشرف خان د زوی زوی کېدل څنگه ثابتوي ؟ . . . . . د دوهې خبرې په باب به عرض وکړم ختيخ پوهانو چې کوم کار کړی دی سره ددې چې بايد ورته په دروند نظر وکتل شي له انتقاده پورته نه دي . ورومبې له دې چې زه په دغه لړ کښې د ختيخ پوهانو ځينې دېرو سختو غلطو ته گوته ونيسم ما د پادري هيوز په آثارو کښې چېرې دا خبره ونه ليدله چې کاظم خان شيدا د افضل خان زوی دی . . . . . البته پلار د دهيوز د کليد افغاني انگرېزي ژباړونکي شيدا د افضل خان له زامنو ځنې ياد کړی دی او د اور تي هم ضرور هغه د افضل خان زوی بللی دی . . . ما چې دغه شهادت معتبر نه دی

گڼلې نو د خپل موقف د پاره هې په سریزه کښې څخو په
 تفصیل د لایل وړکړي دي ، دلته به په لنډه دومره ووايم
 چې راوړتي ، پلاوړن ، شېر محمد کنده پور او محمد حیات خان
 کهتر هم ديروي زمانې خلک وو ، د شېر محمد خان او محمد
 حیات خان کتابونه له تاریخي حیثه ډېر کم پایه کتابونه
 دي . . . . . راوړتي په پښتو مینانو کښې د مرستې ، پوهې
 او خدمت له رویه یو اوچت او جوت مقام لرونکی دی او
 د کلید افغاني په انگریزي ترجمه د پلاوړن حواشي هم
 د هغه په علي ذوق لا محققانه مزاج دلالت کوي خود شېر
 محمد خان کنده پور او محمد حیات خان کهتر او که د راوړتي او
 پلاوړن ویناوې ديروي داسې خبرې په هکله چې د هغوي
 له زمانې نه ډېره آکاڼوي ځان له سند نشي کېدلی ، بیا یوډ
 هم د خپل بیان د پاک نه دستاويزی نه د زباني سند
 یا شهادت چېرې حواله وړکړې ده . . . . . اوس باید چې د
 یادو شوو ختیځ پوهانو د ځینې سختو غلطیو چې څه خو
 لطف هم لري نښاندهي وکړم (بیا ارواښاد کامل د ځینې ختیځ
 پوهانو جالبې غلطې په ګوته کوي) . . . . .

پاتې شوه د بناغلي پوهاند رښتین داخبره چې افضل خان د
 واقعاتو په منځ کښې سرپې د خپلو مشرانو زامنو نومونه اخیستي
 دي او د کاظم خان شیدا او عابد خان نامې یې د هغو د کوچنیوالي یا د

ضرورت د نشتوالي لئ روپه چهرې نه دي اخیستلي او دا چې
 فتح الله او الله نور د کاظم خان نسبي وروپه نه دي دوستان
 یې دي او دې د پارټي ورته وروپه ویلي دي . دستایلي
 پوهاند مطلب دادی چې کاظم خان شیدا د افضل خان زوی دی
 او هم عابد خان .... او سرپ پټ دې وجه چې د دیو نومونه
 چهرې پټ تاریخ مرصع کښې نه دي راغلي دانشر ویلي چې دوی
 د افضل خان زامن نه دي . که دا خبره منلې شوې وي چې کاظم
 خان او عابد خان د افضل خان زامن دي او پوښتنه کوونکی او
 پوښتنه کېدونکی یې پټ باب څه اختلاف نه لري نو دې پوښتنې
 چې پټ تاریخ مرصع کښې دا دواړه ولې مؤلف پټ خپلو زامنو کښې
 نه دي یاد کړي ، پټ ځواب کښې وید کېدی شي چې لئ دې کبله
 چې دېر واړه به وو او د واقعاتو سره چې کتاب کښې بیان
 شوي دي د تعلق نه لرلو پټ سبب یې د یادولو ضرورت نه
 و خو هرکله چې بحث کېدونکې خبره تنازعه وي او یو فریق یې د
 اثبات پټ هکله شهادت ووايي چې یو خوا خبر شهادت ناقص او
 نامعتبر دی او دې سره پټ تاریخ مرصع کښې چې مؤلف پټ کښې
 د خپلو کڼو زامنو نای یادوي نه څرچېرته د کاظم خان شیدا
 او نه د هغو کسانو چې دی یې خپل وروپه بولي نای چهرې لیده
 شي نو دغه ځواب به چې ښاغلي پوهاند رښتین کړی دی موزون
 نه وي . دلته به دا ویل یې حایه نه وي چې مونږ ته د افضل

خان د خپل بيان له رويه دهغه دوه بيبياني معلومې دي
 يوه يې د ماما لور چې بې اولاده وه او دوهمه چې د محمد
 علي خان، دوي والده وه. د دغې بي بي د حق رسېدو ذکر
 افضل خان د ۱۱۳۰ هـ ق د واقعاتو په ضمن کښې کوي. تر دغه
 وخته او تر دې حايه، مور د شپږو کسانو ناي لولو چې افضل
 خان په کښې هر يو د زوی يا فرزند په طور ياد کړی دی،
 هغه ناي دا دي: محمد علي خان، محمد حسن خان، اسدالله خان
 محمد اشرف خان، سعيد خان، سيف الله خان. د نورچا نامه
 په دغه طور نه ده اخستلې شوی؛ کېدی شي چې افضل خان
 دهغه وخت نه پس بل واده لا نور ورونه کړي وي او دا
 هم ضروري نه ده چې دغه شپږ زامن هم له يوې بي بي
 شوي وي خو د دغو خبرو په هکله چې ممکن خوري مور
 لا تر اوسه هېڅ شهادت نه لرو. د بناغلي پوهاند رښتين
 دا وينا هم دليل غواړي چې فتح الله او الله نور صرف دوستي
 له منې کاظم خان شيدا ورونه ياد کړي دي، هرکله چې په
 واضحو الفاظو کښې يې ورله ورونه ويلې دي او په متعلقه
 قطعه کښې داسې هېڅ توري يا توري نشته چې ورسره يې د
 دوستي، اشنایي نغوته کوي نو حقيقي معنی پرې اېښې مجازي
 معنی کول څه جواز نه لري.

هرکله چې ماله دې خبرې د تاريخ مرصع په سرزده کښې

سکوتاً انکار نه دی کړی چې کاظم خان شیدا د تاریخ
مرصع د مؤلف افضل خان زوی دی ځکه چې ثبوت یې
نشتوالی د یوې خبرې د نادرستی یا غلطۍ کېدلو ثبوت نه
دی نو مالۀ خپله انده بحث په احتیاط راټول کړی دی ...
اوس نو د پښتنو لیکو نکیو خصوصاً څپر و نکیو خوښه
ده چې (په) دغه باره کېږي د راورټي وغږه په وینا قناعت کوي
او که د نور لټون ضرورت هم محسوسوي ...

کامل صاحب په خپل " ۱۶۳۰ع " نوي اثر کېږي په دې هم
بسنه نه کوي، په کاظم خان شیدا پسې نور لټون هم کوي
له " تذکرۀ انتخاب یا د کار " او " تذکرۀ کاملان رامپور " څخه
هم (چې دوی معتبرې هندي تذکرې دي) دده په باب معلومات
راخلي خو هلته هم دا په لاس نه وړي چې کاظم خان شیدا
د افضل خان خټک زوی دی او دده د ژوند په باب له ځینې نورو
مشکلاتو سره هم مخامخ کېږي چې دلته یې راورټل او د یوې
خو په پای کې وایي :

په اخره یو ځل د بنا غلیو لوستونکیو (څخه په) بڅښني
غوښتلو سره ددې خبرې تکرار کوم چې مادې خبرې نه
سکوتاً انکار نه دی کړی چې شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوی وه، بلکې د تاریخ مرصع په سریزې کېږي
چې د هغو مشکلاتو نشاندې کول مقصد وو چې له دوی نه یې موږه

په وټورق سره نه شو ویلی چې کاظم خان شیدا دستایلی
 افضل خان زوی وده نوکه موب په دې باب خپل لپتون او
 مرسته جاري وساتو نو هېڅ زیان به یې نه وي او زه
 پرې خپه نه يم که نتیجه یې د بناغلي پوهاند رښتین د
 موقف په تایید کېږي او خپري لابه خرشمال يم که دغه کار
 هم زما په کوشش وشي (۳).

پایلیکونه (حواشي):

(۱) د تفصیل له پاڼو وگورئ: «تاریخ مرصع» استاد کامل

مومند سریزه، ۳۸-۴۹ مخونه.

(۲) پوهاند صدیق الله رښتین «تاریخ مرصع» (مقاله)

وږمه (مجله) ۲۱ کال، ۲ گڼه، ۵۴-۵۶ مخونه، ۱۳۵۶ هـ ش ۱۹۷۷ع

کابل پوهنتون، د ادبیاتو پوهنځی، کابل.

(۳) د تفصیل له پاڼو وگورئ: داروا بناد استاد دوست محمد

کامل مومند «۱۶۳۰ع» لومړی اثر، ۱۴۷-۱۶۶، ۲۰۵-۲۲۹ مخونه،

۱۹۸۵ع، د چاپ زی، پېښور.

درایم خپرکی

سندونه اولسوندونه

د افغان له شعراء په شیدا باندې
د ادب په مقتضی د خان شرف دی

د پښتولوی ، نامتو او ایماندار محقق استاد کامل مومند
دې خدای و بخښي ، هغوي مخکښې له دې چې د دې کشاې په
حل بریالی شي وفات شو ، زه په داسې حال کې چې د دوی پاک
روح ته دعا کافي استوم په دې خپرنه کې مخه کوم چې د
باوري سندونو اولسوندونو (دستاویزاتو) په رڼا کې
موضوع و سپړم او په دې باب غواړم قدم په قدم وړاندې
ولاړ شم .

لومړې: د شیدا دیوان لاسوندونه:

۱- کاظم خان شیدا خټک دی، خټکتوب یې د دیوان له سریزې
څخه چې دده په خپل قلم ده او هم له متن څخه څرګند یږي.
شیدا د دیوان په سریزه کښې وايي: " راقم ددې صحیفې
محمد کاظم، شیدا تخلص، خټک نسب، حنفي مذهب، نقشبدي مشرې."
او د دیوان په متن کې داسې وللي:

که دې جام لکه حباب ونه نیوسید ته
آفرین دې په همت شیدا خټکه

+++

خشوع نشان دی د نېکبختیه
که دې روزي شي شیدا خټکه!

۲- شیدا د خان (خوشال خان خټک) د خاندان غړی دی

او دا ارتباط په شاعرانه الفاظو کې داسې څرګندوي:

په داهونبره پښتونو کې	بیا په ژبه د پښتونو کې
په دافن کې خواشخاص دي	چې په نزد د خرد خاص دي
چې خوشکوی و همه دان دي	دېر زموږ د خاندان دي

د پښتو شعر معلوم و   په معنی کې کالم معلوم و
چې قلم په لاس د خان شه   م یې لوی دیوان شه

تصانيف ڀي فراوان شول
سلاست د عبارات هم
د ډېر دقت د معاني هم
په ډېر کلام کښي ڀي ظاهره
سليقه ڀي کړه عيانه
هر شاعر څي د افغان دي
في المثل که بل مهتاب وي
څي په غرونو شي لار صافه
څي وي ږل په دريا باندي
له حسده که صاف زړه کړي
خان ممتاز د تمام روه دي
په ميدان د ممتازانو

او ترخان راوړو سته ځان ته رارسېږي :

ما څي دا کلام ادا کړ
په پښتو کښي گويا خاص يم
څي په لاس د خان قلم و
هغه وخت که دا سواد وي

او بيا وايي :

شيدا خان به ډي کا مير د شاعرانو

که مزار و ته ڀي عرض د تا انشاء شي

مستعد د درست افغان شول
لطافت د اشارات هم
بلکي خود همه داني هم
په اقليم کښي ڀي باهره
طريقه ڀي کړه بياننه
رېزه چين د خان دخوان دي
مستفيد د ډي آفتاب وي
قافله دروي تر قافله
څوک به غم د شنا کاندې
په دا کار کښي انصاف وکړي
بل استاد د ډي گروه دي
همعنان د برق تا زانو

نوي طرزي را پېدا کړ
سزاوار د اختصاص يم
قلمرو څي دا عالم و
په کاغذ بويه څي صاد وي

او همدا د نوي طرز د ايجاد له امله خپل کلام تر ټولو
لوړ کني خو يوازې خان حکه تر خان لوړ بولي چې د ادب
مقتضي داده يعنې هغه چې د کورنۍ مشر دی:

د افغان له شعراء په شيدا باندې

د ادب په مقتضي د خان شرف دی

۳. شيداد سراي او سپدونکي و او په خپله وينا کېنې

د سراي يادونه ډېره - ډېره کوي، لومړی سراي هلته يادوي

چې د خوشال بابا ستاينه کوي او وايي:

په عالم يې هرځای تاب دی	"سرای" مطلع و دې آفتاب دی
چې نازک لکه ذرات دي	پکښې منې شان نکات دي
سر تر پايه گلزمين دي	په رنگين خيال رنگين دي
رنگينه تر بدخشانه	دا قطعه ده گل افشانه
دا بهار عنادل خېز دی	که انصاف کړې قابل خېز دی
بلبلان يې خوشنوا شته	هم يې بڼه آب و هوا شته
د خيال گل يې رنگارنگ دی	هر بلبل يې خوش آهنگ دی
که يې سمه يايې غر دی	که يې بحر يايې بر دی
که يې خار يايې خار ده	که يې باغ يايې صحرا ده
که يې بوم يايې تيهو دی	که يې گرگ يايې آهو دی
گر يوه، يايې گرنگ دی	که يې وڼا يايې پلنگ دی
که يې سیر يايې پیکار دی	که يې میر دی يايې بنکار دی

دم پٺه دم زما اورادي	هر نفس زما پٺه يادي
كه يي واورې دلپسندی	دا کلام د دانشمند دی
لا پېدا ده له ايمانہ	د وطن مينه ای خاڼه
صلوات باندي سرمدو	په حرمت د پاک احمدو
په پېرو د پاک جناب يي	هم په آل، هم په اصحاب يي
بلکې زر زره مرته	نه يو ځل په خو کرته
درخشان وي ماه و مهر	خو کر دان وي داسپهر
انجمن د بنه ياران وي	خو چمن د بهاران وي
خو نشه، خمار باقي وي	خو باده جام و ساقی وي
په قيام وي د باغ سروې	خو خيام وي د ستروې
خو نکتہ او نکتہ سنج وي	خو فقره د دې سپنج وي
هم دې جوړ دا خاندان وي	تر هغه دې "سرای" ودان وي
پکښې اوسه روزا فزونې	بښې خبرې بيا موزونې
بيلان يې يې غم اوسه	گلستان يې خرم اوسه

پرې گوذرا د خزان مه شه!

غندليب يې نالان مه شه!

د هند په پر دېسې کښې يې د سرای ياران په زړه اوږي

او د خپلو اشعارو د سرغات ور لېر لوهيله لري؛

شيدا واسپود د تير اشعار له هنده

ستاد رای سر استناد سرای ياران دي

بل حای خان دسرای نه آوارک شوی بلب بوی :
چی گوزر وکری صبا دسرای په لوری
آوارک بلب پی یاد په گلزمین کیره
په سرای کنبی د « ولی » او « افضل آباد » یادونه داسی کوی :

کله صبادی، باد مراد دی
چی پی لیدی افضل آباد دی
راته پی ووی د حال په ژبه
تازه دی گل او سرو شمشاد دی

+++

کودن ته بویه ورا پی جلی
ناری په غرڈ کنبی دختلی
کلبانک به خه کا د بلبانو
زما دیوان دی باغ د « ولی »

+++

نسیجه ورشه دسرای سواد ته
له هغه پسه افضل آباد ته
سلا می وکری په دوارو لاسو
درو دیوار و گل و شمشاد ته

۴- کاظم خان په خوانه خوانی کنبی د زمانې د ناخوالو

له لاسه له « سوه » نه وتلی او په لوی هند کنبی پردیس

شوی دی ، دی د خپل دیوان په سریزه کښې په خوانی
له خپله کور و تل داسې بیانوي :

« په سفوان الشباب کښې ې استراحت د حضرت په محنت
د سفر مبدل شئ او الی آن ې په شام د غربت صبح د
وطن مألوفه طالع نه دی . انواع د محن دلشکن ېې
لانز مه د سفر و منافي د راحت و فراغت دی لاحق د خاطر
فاطر :

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تا چه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم

بالجمله په کلبه د جدایی او په زاویه د تنهایی کښې

پې مصداق د دې مضمون یم ، فرد .

دل می تپد و نیست کسی دادرس ما

از قافله دور است خروش جرس ما .

هو! شیدا په همدې خوانی کښې مسافر کښي ،

هند و ستان ته ې او کوم خایونه ېې دی ې په خپل

کلام کښې یادوي دادي :

پې باران ېې همیشه د ژړا اوري

دا « کتهیر » په شیدا کور تیرا شئ

شیدا و استود رنگین اشعار له « هند »

ستاله رای سره اشنا د سرای یاران دي

شيدا واستوه ديوان له "هنده" روه ته
چي لبريزي په صداشي کوهستان هم

+++

ورخ د بسنت ده وريخ ده کور : و "بريلي" ته حوله "رامپور"
گويان زعفران دي دا زرد گلونه چي بهر د منديونن له سروره

+++

ته بلبلد ولايت راغلي له سرايه د توتي غوندي په "هند" سخن سرايه
ستا اشعار دي گل شکر سخن آرايه په کفار دي شيدا خوښ يم وايه وايه!

نرمانې دتا په طبع آفرين کر

په هند کښې دخپل گشت اوگوزار په باب وايي :

پکښې نشته سياه مست دهغو سترگو
گرخېدلي په درست هند په بنکاله يم

+++

سبزان کله وي همسر د گلر خانو
بپه موده راغي شيدا تر هندو باره

+++

گورځ په باغ کښې د رامپور، وريزي
نه دي دونو تر پانو لوري

پښتانه دکتهير مترزلزل دي

که هرڅو وو لکه غرقوي بنياد

هرگز نه کا انتفاع په هندوستان کښې

په تمونز وي حې سرد دروه سراب

۵ - شيدا وطن وي پرېښود؟ په دې باب په صراحت څه

نه وايي خو په شاعرانه ژبه ډېرې اشارې او نفوتې لري چې

مون ته دده د تلو په باب مواد را تر لاسه کوي، که څه هم

مون د شيدا داسې اشعار نه لرو چې ده دې په روه کښې وي

وي ځکه ده دده په وينا په حوانې وطن پرې ايښې او بنيادي دا

داسې وخت وي چې شاعري يې لانه ده پيل کړې او که اميا نا

په روه کښې يې شعرونه ويلي هم وي داسې نڅښه نه لري

چې سرې حکم پرې وکړي خو په هند کښې يې چې څه ويلي په

هغو کښې داسې خبرې نشته چې دده د تلو او هجرت په باب

مون ته ډېر څه را تر لاسه کوي.

تر هر څه وړاندې دده له ليو بيت نه ښکاري چې ده د

دروڼو د اختلاف او دسيسو له امله وطن پرېښود او خان يې

له مظلوم يوسف (ع) سره تشبیه کړې:

دا شفاق طمع به څه کړې له اخوانه

نتيجه يې ورکېده دي له کنعانه

دی خپلو دردو لي، خو رولی او بېلتون ته اړ کړی دی نو

ځکه تمه نه ورته لري:

د دریا باله سرد جوشی د حباب زړه چوی
شیدا قطع د امید بویه له خپلو

+++

شیدا اڅه کړي د دې وخت رسته داری
د سوزن زخم په زړه د هر انځور دی

+++

ماچې شا کړه د دنیا و خان و مان ته
څه حاجت لرم و نور سر و سامان ته
مبارکه شاه پر تا د دنیا خوښه
آورد شیدا روان دی بیا بان ته

7. له خپلو وې خپه شو؟ دا ځکه چې دده کورنۍ د خانې
او جاگیر داری په نښه کښې یو د بل د سر د بڼه وه او په
دې لاره کښې یې جنګونه، مرګونه او راز-راز یې خوندي سره
کولې؛ له دې سره د جاگیر او سرداری مینه نه وه، دده فقیري
او ملنګي خوښه کړې وه خو د ورونیو خپل منځي شخړو او
د ښمنیو سترو، زه کړی و او مجبورېده چې په خپله هم په
دې مخالفو کښې لګر شي؛ دده د عزت او آبرو د هر محقر
ژوند تر دې ډول یې عزت او دنیاوي جاه و جلال غوره
و باله او له ناکسو سره د او سپدو پرځای یې بېکسي
او پردې ته تر جیع ورکړه؛ دا مطلب په تشبیه او استعاره.

ایما او اشار دده په دیوان کېنې حای په حای لولو :

هسې رنگ له دې عالمه تنها خوښ یم

چې مدام لکه وحشي په محرل خوښ یم

تر هغه چې خشک طينت د ساحل وینم

لکه موج آواز له دریا خوښ یم

چې شاره یې له لقي وېرې مګس شي

که زه د هغه خون په سلا خوښ یم

چې په شان د آفتاب نه ده گرم رویه

ستا په سرکه په سایه د هماغوښ یم

چې په قیدې د قفس کرم لکه زرکه

تر دا هسې خندانه په ژړا خوښ یم

که بېدار لکه تصویر له خوا به نه شو

په دا حال له خپله بخته شیدا خوښ یم

+++

که فرد تاج و شکوه د تخت نه وي

وقت مساعد او مدد د بخت نه وي

واړه روان دي زما په پوهه

غم به تر جاده و تر جلال سخت نه وي

زماڼې هغه کسان دي عزیز کړي

چې مرجع د شرارت دي هم مآب

د باد شاد تعظيم سايه د باد شادنۀ کا
استاده کۀ ږي عالم وي پۀ جناب

+++

پورې زهير لکه پۀ خپلو بنونۀ يم
چي زما پۀ سترگو اېښي چا قدم دي
چېرې نه چې ږي دا جام پر يوزياله لاسه
عجب مست د جاد پۀ ميوشاد جم دي

+++

خند ارادروي پۀ خان و بېک پورې
پۀ ملک و مال و پۀ خوان و دېک پورې

+++

ماليدي دي نشيب پۀ هرفران کښې
اعتماد به شيداخرنگ پۀ فراز کرم

+++

نرمانې خسان باد کړۀ تر کسانو
چي وخت ته فروکړي دي سر آب

+++

شيداوې دې هرڅۀ ته لته ورکړه دا حکه:
چي همت ږي نه کا وير پۀ هسکولو
لکه موج نه کړمه يم له پر پوتلو

سوال ۾ ڇوي لاءِ درافشانه ابرو نه ڏي
صدف ورائه خيله خوله ڪرڻ پوءِ غوڻيٽلو
د آفتاب پوءِ ڪمند نه خيٽم آسمان ته
نه بندم ٻار لکه شبنم پوءِ دوش دنگلو
د آزادولن ڪله پوءِ خار نيلي
دنسيم غوندي گوزر ڪرم پوءِ حنڪلو

+++

شيدا زيبست پوءِ تورو خاورو لکه مارڪو
مزعفر مه خون ڏون پوءِ در لديد

+++

ڪه ڏي جام لکه حباب ونه نيو سيند ته
آفرين ڏي پوءِ همت شيدا خسته!

+++

ڪه وي خشڪ د درياب لب لاءِ تشنگي
شيدا ڪله به طلب ڪا جام لاءِ جمه

+++

پوءِ ما باج د سليون لکه مور نشته
پوءِ يوه دانه قانع ڀيم لاءِ خرواره
پوءِ مسکه ڀي شيدا مه شه لقمه تره
ڇي جبين ڀي مدام ترش پوءِ مٿان ددوغ ڀي

خپل مردن د تا مهجور و ته راحت دی
د سوزن نخم د لوی پرهار صحت دی

+++

خوا بیده بخت ې قیام په خواب ونه لید
لکه گل افتادګی زما قسمت دی
د صدا غونډې آزاد یم له حنجره
کله بند د تعلق زما عادت دی

دده دې عزت النفس اولور همت ده ته د آوارګی او
له کور د تللو لاره هواره کړه او د حباب لاره یې و نیوه:
په هر لور لکه حباب خانه بدوش ځي
که شیدا شو آواز له خان و مانه

+++

د سپلاب په دوش روان لکه حباب شوي
اې زما کوره تر ما آواره تر یې!

اواره لکه افتاب په بحر و بر یم
در ته څه وایم چې څه سوخته اختریم
ده د جاه او سرداری په لاره کښې د شخړو او جګړو
کولو پر حای د غریبې (پر دېسې) عالم خوښ کړ او
د انوی عالم یې پرې بڼه و باله:

چي سايه ڪا ندي مدام په سردستريو
شيدا شام دغريبي عجب عالم دي
شيدا ڪه هرغو ستري ستومانه او سرڪر دانه
شو خود پرديتوب په جهان ڪنهي يي له چانه ڪيله نه
کېده نو حڪله يي خان ته تسلي و رکوله:

صورت رباط دي ته رهروي يي
له ستومانهي تمام زڪهروي يي
له چانه مه ڪره دتھار طمعه
په دا عالم ڪنهي شيدا پردي يي!
او د آوارگي د آزادي بي غمي يي تر هر جا ڪير لورڻ
و بله:

پڪنهي نشته بي غمي د آزادي
ڪه جا ڪير دي سمه، سوات او باجوڙ شي
ده د سرداري او خاني په سر په خپله ڪورني ڪنهي
دهرې خونري پښهي ليدلي وې او په دي لاره ڪنهي يي
د خپلو نژدي خپلوانو وڙل ڪلي وونو ويل يي:
چي نه شوي ترې په خون د خپلو
قربان ترهسي زيبا منگولو
او ڪله يي بي په دي لاره ڪنهي د خپل شيرين وورسر
خوري نو دجاه مينه يي داسي غنڊلي ده:

لهٔ حب جاهه په زبه کښې سورې سيم
د ملنگۍ وکارته جوړ سيم
سرې خوړلې د شيرين وروړدې
له زندگۍ تر حلقه موړ سيم

۷- د شيدا له شاعري څخه ښکاري چې ده په روه
کښې د مينې تارونه غزولي وو او خپله د مينې ښکلې دنيا
يې آباډه کړې وه او په همدې قمار کښې کور او کلي
ترې پاتې شو:

خان و مان خوړې د عشق په قمار بايله
د بازي نوبت په سر و دستار راغي
دی له خپل محبوب نه لېرې شو خوله ياده يې هېڅکله
ونه ووت او دهند په ښکلو يې بدل نه کړ:
تا د زبه په صاف دور بين کښې هېښ ويني
که هر خوړي له شيدا په هېواد دوره
بل قاصد نه لري خود نسيم په خوله يې پوښتنه کوي:
کلونه وکړه دروه پلوسې
که دا پيغام ي نسيمه يوسې
خوشبو په تاده د وطن سيمه
په دا دعایم چې تا زده اوسې

***

په زده ټي گريځي د غرونو خوگې
حملې د بازو، د زرکو کوگې
ووايه اخه کا؟ دروه نسيمه:
کيزا منگولې، زيبا منوگې

دی چې په ټول هند گريځي دروه د ساده خوبانو
ساری يې نه دی موندلی:

غره يې ځایه دهند سبزاني دي
غنج وادالري که دلستانې دي
چې دلبري کابې تکلغه
دروه په ملک کښې ساده خوباني دي

+++

زار شه ترې دومره تاوسان، زانې
لکه دونو بې شاک پانې
دروه په سيمه دي طرفه دلبرې
نشته په هند کښې داهسي سکاني

+++

د هند سبز و خورلي پان وي
د وي فوت يې دواړه لبان وي
زرکې يې گريځي دروه په غرونو
بناېسته روغې په دغه شان وي

۱- شیدا ته د وطن یادونه خواږده یا دونه دي
او ټول عمر يې د دې یادونو په یاد کې شپې او ورځې
تېرې کړې دي :

همپشه ز اړم په تېر صحبت پسې
په هغه مهر، په محبت پسې
لکه شیشه ییم د ساعت کرده ،
زړه هې دوه نیم شو په تېر ساعت پسې

+++

تک درو آب و هوا، واوښ، سپین یخ هم
باغ و راغ، د بخت و کھسار طرفه شا د اب
یاد لره په خپل خاطر په یاد یې پایه
شیدا و سپاره په قصر دا اطناب
د شیدا یو بیت بشپړې چې ده کلکه اراده درلوده چې
خپل وطن ته راستون شي او ټولو مشکلاتو او د جفا
تیزو ته سینه سپر کړي :

خپل نا کام به دېوانه شیدا در بیا یې
که دامن په کانو دک لکه کھسار کړې
خودا هیله یې د تل له پاره نهیله شوي، دوه
دا مرور خانزاده روه ته بیان نه دی را غبرک شوی
او د فراق تر یخ ژوند یې تېر کړی دی :

زدهٔ نهي نهٔ وايم ڇي فراق و وڙلم

حيات خوشته دي ولي ڇي خونده دي

لکن لهٔ روه سره ڇي ادبي اڀيکي تل پاتي شوي او

وخت پهٔ وخت ڇي خپلي غزلي رالهرلي دي :

داغزل د شيدا زريوسه لهٔ هند

ڇي ياران ڇي د وطن څرنگ جواب کا

۹- ددهٔ ديوان لهٔ سريري څخه بنکاري ڇي د شيدا

ادبي اڀيکي ددهٔ د عابد خان نومي ورور پهٔ واسطه ټينگي وي

او همدا وروسي ڇي دي ڇي دهٔ ته ڇي دمحمدي صاحبزاده پيغام

وررسولي او دهغهٔ پهٔ غوښتنه ڇي خپل ديوان ورته رالهرلي

دي :

”..... او سبب د تاليف داؤ ڇي لهٔ افواه د بعضي متر د دين

مسموع شول ڇي مخدوم زاده د ولايت نژاد، نتيجهٔ هدايت و

ارشاد ميا محمدی سلمه الله تعالى خلف المصدق د شيخ الاحل

ولي الاكمل ميا محمد عمر د امت برکاتهٔ طبع جیده لري او

سليقهٔ د سخن تناسي کامله، پهٔ دبدبهٔ د سخن آرايي قصب

السبق لهٔ همسرانو وري- او پهٔ کوکبهٔ دخوش سراچي

مقدمهٔ الجپش د همکارانو دي، اکثر د و اوين د اسلاف و

مضامين د حال رنگين و صاف ڇي فراهم کړي دي او پهٔ مطالعه

ڇي تفريح د قلب و تشريح د صدر نقد وقت دمخدوم

زاده دي - آگر چي زده يني په حسب د صورت په زيارت
مستعد نه يم اما په ولايت د قريني معلوم شول چي دجا
له خوړي يني زما د خيال و مقال په سمع شريف خه
رسپدي دي :

مصرع: عالم همه افسانه ما دارد وما هيچ

بنا بر استيلاء شوق په تتبع د ورور مجد عابد خان
د طال الله عمره و ماته امر په تدوين و ترسيل د اشعار
و كړي ، زه او ورور چي في الحقيقت په مفهوم د كنفس واحد
محقق يو هغه امر په مشابه د بالاصاله متخيل شه او امثال
يني په مرتبه د لزوم منتصور او هم خاطر د برادر عزيز و كرامي
او پاس يي په داسبب الزم و انسب و لهذا په مدد د كار
كښي شوم مهما امكن يي خوض او جلدي په ترتيب د اشعار
كښي و كړي ، منقولات او مسودات متفرقه او مرقومات د منشات
منظومه هر چي لاس ته ما غله په قيد د رديف د دې جريدي
ثبت شول او په صفحه د دې ميسر كشيده : چي قابل د ضبط و
رابط وو ، له هغه اشعارو چي هنوز نوحجت آموز د لغو مشقي
وم ؛ او بصره اندوز د تازه كويي ، شايع و غير شايع هر چي
دي قليل بالمعنى و اقل باللفظ والمعنى په نسخه مذكوره كښي
ي داخل كړه :

مصرع: گر قبول افتد زهي عزو شرف

..... او ترتيب ددې ديوان په شپږو دسنانو، سل،

يو ايتيا (۱۱۸۱) کښې دهجري واقع شته. تاريخ منظوم چې

شعر په انتساب د مؤلف دی. صورت د تقرير داهسي

بيا موند او هيت د تعبير يې ارسام دارنگه حاصل کړ:

قطعه: په داباب وه استدعا د عزيزانو

چې مجموع شته حلاوت د مقالات

د تدوين تاريخ يې راى په داتشان ووي

« د شيدا ديوان دى شهد او شته نبات »

(۴ + ۳۱۵ + ۷۱ + ۱۴ + ۳۰۹ + ۷ + ۸ + ۴۵۳ = ۱۱۸۱ هـ ق)

۱. د شيدا په زمانه کښې يو بل کاظم نومی شاعر هم

و چې په سراى کښې اوسېده، خټک او د همدې کورنۍ له

حواشي و خخه و، په دې باب ده د ديوان په سرريزه کښې

وضاحت کړى دى:

« او شخص همنام زما ساکن د سراى چې اکو پى هم ورته

ويلى شى له حواشي ددې خاندان و. شايد چې په تاثير د

صحت يې کم و بېش رويه د سخن ورۍ پېش نهاد د خاطر

کړه اولسان د حال يې په قدر د استعداد په ايجار د مضامين

مترنم و، از انجمله خو غزل يې په غايت و نهايت شهرت،

کښې دي او په محافل و مجالس کښې زبان زد د غزلخوانو،

له مشاهيره د يو غزل يې دا مطلع دى:

و به مرم عالمه پئه ارمان دتورونرلفو

کله به راورسي درمان دتورونرلفو

لاکن نامبرده چندان معروف و مشهور نه و - پئه
واسطه اشتراک اسمي هغه اشعار پئه نزد کافه عامه
مضاف و ماته دي - حال آنکه زماله اشعارک زما اسم
املا شرح نه دی دامعنی پئه تخلص شرح شوي ده او
هم معرفت د متکلم پئه سياق د کلام متفرع دی او شناسايي
د قایل پئه داب د قول کبني مورد دانگته و کامل عيار ته
د تمیز روشن ده او دقیقه ددي کار و دانش شعار ته
مبرهن ، چي دا اضافت و ماته خطادی او نسبت بجا :

چهرته سوزان اخگر او کجا فروزان اختر

۱۱- د شیدا پئه دیوان کبني دوي مراثي قطعي راغلي چي
د "ببنوا" پئه چاپ کبني "د پلار مرینه" تر عنوان لاندې
خپرې شوي ، د "همپش" پئه چاپ کبني لومړی قطعي ته
"د پلار مرینه" او دوهمې قطعي ته "دمور مرینه"
سرلیک ورکړل شوي دی ، داکتر انوار الحق هم یوې
ته د پلار مرینه او بلې ته دمور مرینه کبلي ده . "ببنوا"
د لومړي قطعي د تاریخ ماده "مياشت د شعبان وده" ثبته
کړې خو تاریخي ارزښت یې ۱۱۸۳ هـ ترې لاندې لیکلی دی ،
د دوهمې قطعي تاریخي مادې ته یې عدد نه دی کبلي ؛

همپش ماده "مياشت د شعبان ده" کښلې او عدد يې ۱۱۸۳ هـ
 ترې لاندې ليکلې، دروهې قطعي تاريخي ماده يې "بهتت
 يې حاي شاه دعا کوم زه" ليکلې او د ۱۱۸۹ هـ کال عدد يې
 ورکړې دی، ډاکټر انوار الحق هم په همدې ترتيب دواړې
 مادې ثبتې کړې دي. خود بېنواله ثبت نه ۱۱۸۹ هـ کال
 راوړي نه ۱۱۸۳ هـ او د همپش او انوار الحق د ثبت شوي
 مادې ارزښت بيا ۱۱۸۷ هـ کېږي نه ۱۱۸۳ هـ. کېدای شي
 په حيني راوړوسته خطي نسخو کې هم څه نا څه
 ګونګتيا وي ويا خو ماد موضوع د سپناوي له پارک هې
 نسخې ته چې د شيدا په ژوند په ۱۱۹۲ هـ کال يه زخيري
 ليکدود د دختکو په خط، کښله شوي او د اسلاميه کالج
 په کتابتون کې ساتله کېږي، مراجعه وکړه، هلته د
 قطعو په عنوانونو کې د پلار او مور نومونه قطعاً نشته
 او دواړو ته د "تاريخ"، "تاريخ" سرليکونه ورکړل
 شوي، متن يې هم په دقيق ډول ليکل شوي چې زه
 يې دلته کټ مټ را نقلوم خو په نتيجه کې کېږي له مور
 سره مرسته وکړي:

تاريخ

چه والدي ارتحال وکړ
 جاي جنت شاه دنيا زندان وه
 تاريخ دارنگ درحلت وه
 خرد و ماته مياشت د شعبان وه

تاریخ

غم به تر عمر د ولد کرم   خدا ې پریشوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره   بهشت ې چای شه دعا کوم زه
(د قلبي نسخې ۱۸۱ مخ)

چې موب ې د شعر دروان لوست په اساس په ننني لیکدود
داسې لیکو او د تاریخ ماده او ارزښت ې استخراجوو:

چې والدې ې ارحال وکړه   ځای ې جنت شه دنیا زندان وه
تاریخ ې (د اړنگ درحلت ووی)   خرد ومانه: «میاشت دشعبان وده»

(۷۵۱+۴+۴۲۳+۱۱=۱۱۸۹هـ)

غم به تر عمر د والدې کرم   خدا ې پر پښوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره: «بهشت ې ځای شه دعا کوم زه»

(۷۰۷+۱۰+۱۳+۵+۳۰+۷۵+۶۶+۱۲=۱۱۸۹هـ)

په دوهمه قطعه کې کاتب د «والد» کلې ته زېر ورکړی
«والد» ې لیکلې او د شعر سکنه ورکه شوې ده، که په لومړي
قطعه کې هم «والد» «والدې» ونه لوستل شي مسری
سکنه کېږي او د لسو سپلابو پر ځای ۹ سپلابه راځي او هم
څرنگه چې د دواړو قطعو د تاریخي مادې ارزښت ۱۱۸۹ هـ
کال دی نو ځکه دواړې مرثیې د یوډ چا په مرینه دي او
مون دا ځکه دده مورکڼو چې هم د والدې په کلمه د دواړو
قطعو سکتې ورکېږي او هم کاتب په یوه قطعه کې د «والد»

کلمه پٺُ زهر کڻي ده او بنايي پٺُ لومڙي قطعه کڻي زهر
(۱۶) ترڇ هڙ شوي وي او بيا وروسته دائرلي خبري
ددې زهر لٺُ هڙيدلو نه راولاڙي شوي دي، داچي دادواڙي
قطعي ديوه کس دوفات پٺُ باب دي لٺُ هغو دريو قطعونه
تا بيد ٻڙي چي تر همدې قطعو وړاندي او وروسته کڻي
شوي او ده سرفرازخان، پٺُ مڙينه کڻي دي.

۱۲- د شيدا پٺُ ديوان کڻي ددو وروڼو پٺُ مڙينه يوه
مڙينه ده چي کامل صاحب دادده وروڼه کڻي او رښتين
صاحب دده دوستان بللي خود قطعي لٺُ پٺُ خير لوستي نه
برښي چي دامره کسان نه د شيدا وروڼه وونه دوستان،
بلکي دوي دواڙه پٺُ خپل منځ کڻي سره وروڼه ووچي د
شيداد استوگني پٺُ محله کڻي اوسيدل، دوي دواڙه د
يوڙي مياشتي پٺُ اوبدو کڻي مڙه شوي او دې تر پڄي
ددو وروڼو غبرگ مرگ، ٿوله محله غمجنه کڙي چي لٺُ
دوي نه يو شيداهم دي او پٺُ دې قطعه کڻي ڀي رٿولو
غم انځور کڙي دي: "پٺُ هر چاؤ رحلت سخت ددواڙو وروڼو"
نوحه ڀي دده وروڼه خټي دوستان هم نشر بللي اولته
هڙ داسي نځبنه نشته چي دا وروڼه لٺُ شيدا سره منسوب
کڙي حکه د "زما وروڼه" يا "وروناه ڀي" او داسي نور
ٿرو نڪي ضماير نه لري. بشپړه قطعه داده:

چې فتح الله او الله نوراله دنيا ولاړل
 په غمونو کښې يې فرق تر مياشتې کم
 په هر چاؤ و رحلت سخت د دواړو وروڼو
 په فراق کښې يې نالان و ولوی و کم
 تأمل يې په بيان د تاريخ و شه
 راته و وې زړه: "آه ادا قلوب غم"

(۷+۴+۱۳۸+۱۰۴۰=۱۱۸۹هـ)

۱۳- موب و لوستل چې شيدا په ۱۱۸۱ هـ ق کال خپل ديوان
 بشپړ کړ نو آيا دده هغه وينا چې له ۱۱۸۱ هـ ق کال نه د
 مړينې تر وخته (۱۱۹۴ هـ ق کال) پورې يې کړې دده د
 ديوان په نسخو کښې خوندي شوې که نه؟ ددې پوښتنې
 د جواب له پاره د شيدا د ديوان د خو زړو نسخو په
 يادونې سره موضوع سپينول غواړو:

الف، د شيدا د ديوان د پره زړه تر لاسه شوې نسخه هغه نسخه
 ده چې په حاشيه کښې يې د ۱۱۸۷ هـ ق کال د محرم ۱۳ نېټه
 لیک ده او ورسره په يوه يادداشت کښې ويل شوي چې
 د ديوان د حاشيې غزلې دې راتلونکي کاتبان په متن کښې
 وکاري، دا نسخه ميچر راوړتې په پښتوخوا کښې موندلې
 او اوس په برېښ موزيم کښې سانله کېږي، ميکنزي
 عقیده لري چې دا هغه نسخه ده چې ميا محمد (؟) ته په

۱۱۸۱ھ ق کال ليڪه شوي او تر ۱۱۸۷ھ کال پوري پي د
شاعر پاڻي وينا پڻه حاشيه ڪنڀي ڪنڀله شوي ده، خوردا
دعويٰ يورجې سنده ايٽڪل دي او پڻه اصله نسخا ڪنڀي
داسي ڪومه تخينه يا اشاره نشته .

ب، د شيدا ديوان يوه بله زرهه نسخه چي د تذڪره
ڪاملان رامپور مؤلف پي يا دونه ڪوي او وائي چي د
رياست سوات پڻه ڪتبخانه ڪنڀي ده د ۱۱۹۱ھ کال د خلوري
خور (جمادي الثاني) د ۲۲ ٺهڻي ليڪ ده چي فيض علي د قاسم
بگ زوي د اخون زاده ميا غلام حيدر لڻه پار ڪنڀي ده او پڻه
حاشيه پي ديوه ورڪ نوي شاعر هغه قطعه ده چي د
شيدا د مرڪ تاريخ پي د "دل نظير" ۱۱۹۴ھ " پڻه تاريخي
ماده ڪنڀي پڪڻي ثبت ڪري دي .

ج، دده ديوان بله زرهه نسخه د ۱۱۹۲ھ ق کال د صفر پي
د ۱۷ ٺهڻي ليڪ نسخه ده چي دده پڻه ژوند پڻه شاهجهان
آباد ڪنڀي همدې ياد شوي ڪاتب ليڪي :

" تمت تمام شد ديوان شيدا تصنيف خان والا شان
مظهر لطف والاحسان حاتم زمان خانزاده ڪاظم خان
دام اقباله بخت بنده احقر العباد فيض علي ولد قاسم بگ متوطن
شاهجهان آباد بتاريخ هفدهم شهر سفر (کذا) بروز
جمعه سن ۱۱۹۲ هجري ."

دانسخه د پېښور د اسلاميه کالج په کتابتون کې
ساتله کېږي .

د، د شيدا دريوان يوه بله زړه نسخه هم دهمدې
کاتب په قلم ده چې د ۱۱۹۲ هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۷
نېټه يې د "خان صاحب اسلام خان" لۀ پاره په شاه جهان
اباد کې کېښلې ده، دانسخه د کراچي په ملي موزيم کې
ساتله کېږي .

ه، دا دده په ژوند خطاطي شوې مهې نسخې دي ،
محترم همېش خلیک صاحب هم دده د دريوان يوه داسې قلبي نسخه
ليدلې چې په حاشيه کې يې د هماغه نامعلوم شاعر لۀ خوا
د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قطعي په ترڅ کې راغلی:
د شيدا په اشيا نه کې جهان تريخ شه
د کباب غونډې يې کون و مکان تريخ شه
درست بدن يې گویا زړه دی په سينه کې
"بې نظير" هم د کاظم د مرگ تاريخ شه

(۱۱۹۴ هـ)

بنکاري داسې چې په قلبي نسخه کې هم د تاريخ ماده
او هم عدد دواړه لیک دي نو ځکه همېش صاحب ۱۱۹۴ هـ ق ترې
لاندې کېښلی او که نه لۀ "بې نظير" نه ۱۱۷۲ هـ ق راوړي نه ۱۱۹۴ هـ ق، ارواښاد
کامل صاحب دې غلطۍ ته متوجه شوی او ليکلي يې دي چې

هم د تاريخ ماده او هم د دريځي مسري مفهوم داڅرگندوي
چې د تاريخ ماده "بې نظير" نه بلكې "دل نظير" ده چې په
دې توگه هم استخراج شوي تاريخ سمپري او هم كاظم خان
په ۱۱۷۲ هـ ق كال ژوندي ؤ او تر ۱۱۹۴ هـ ق كال وروسته
پې د ژوند نخښې چېرې نه بڼكاري نو غالباً چې له هميش
صاحب نه به په جلدې كښې "دل نظير" "بې نظير" شوي وي
او ددې ملاتړ د تذكره كاملان رامپور د مؤلف نقل هم
كوي (وروسته راځي).

د كاظم خان شيدا د ديوان په دې نسخو كښې دده د وينا
وروستي نمونې په حاشيو كښې كښلې شوي لكه په (الف) نسخه
كښې چې تاسو ولوستل، همدا راز د اسلاميه كالج نسخه
(ج نسخه) چې ماليدلې په حاشيه كښې ځينې شعري ټوټې لري
لكه د ميا عمر صاحب د مړينې دوي تاريخي قطعي چې د ۱۱۹۰ هـ ق
كال دي، د نسخې په حاشيه كښې راغلي او هم دده د ديوان په
نسخو كښې نورې تاريخي مادې هم شته، يوه پكښې د حافظ
رحمت خان د مړينې تاريخي ماده هم ده چې د ديوان په چاپونو
كښې يې د عبارتو ارزښت ۱۱۹۴ ليكل شوي لېكن د اسم نه دی
ځكه د حافظ رحمت خان د مړينې كال ۱۱۸۸ هـ ق دی.

په دې اساس د شيدا ديوان په ۱۱۸۱ هـ ق كال لومړي وار
دده په لاس راغونډ شوي او بيا وخت په وخت په نورو

نقلونو کڻي دده پاتي وينا ورڃاي شوي ڇي تر ۱۱۹۰ هـ ق کال
پوري ڇي د وينا نموني پکڻي ثابتي دي او بنايي ډبره لږ
وينا ڇي ضايع شوي وي . (۱)

دوهـم : د تاريخ مرصع خوشنـدونه :

۱- د افضل آباد باغ په ولي کڻي و او تاريخ مرصع ڇي ځاي
په ځاي يادوي ڇي څو نموني ڇي دادي :
د ۱۱۳۴ هـ ق کال په پښو کڻي د افضل آباد ذکر داسي کوي :
« نامدار ڇي هرگاه صوبه دار تر سينده پور پوروت له هغه
طرفه ڇي خاطر جمع شه ، کډه ڇي د سرور له مېلي سراي
ته واستوله ، دی و باغ ته د افضل آباد راځي ، دوي ، درې
شپي ڇي په باغ تېري کړي . . . . » (تاريخ مرصع ۴۳۶ مخ) .
افضل خان د خپلي يوې جگړې د پښو په ترڅ کڻي وايي :
« . . . . په ولي ډبره وشوه ، کڻي ، کاڅري ، لوبيا په افضل آباد کڻي
ډبرو و . . . . » (۳۱۴ مخ) .

يو بل ځاي د ولي موقعيت ڇي افضل آباد هلته و داسي څرکندوي :
« ماله سرايه کوچ وکړ ، په ولي ڇي څلور گروهه له سرايه
تفاوت لري ، څلور گروهه او درې گروهه له نوبنهن
ډبره ونيوه . . . . » (۳۹۲ مخ) .

۲- په تاريخ مرصع کڻي د افضل خان د خاني موضوع :

دی تانہ سرداری مادرکرہ، تسلیمات ۾ پڻ ڄای راورل ۾
 لہ خان علیین مکان نہ رخصت شوم، ووتم دستار ۾ لہ
 سرہ کوز کر، پڻ بغل کڻي ۾ کڻي پڻور، دنیلاب پڻ غابني
 ۾ خان جنت مکان پسي ورسپدل، دی دغابني پڻ سر
 ناست و، تماشا ۾ د ملک کرہ ۾ زہ پي ولیدلم تبسم ۾
 وفرمایہ ۾ خان دي ولید، دستار ۾ لہ بغلہ وکڻہ هر
 ۾ خان علیین مکان فرمایلي وو پڻ عرض ۾ ورسول،
 خوشال شہ، وپي ويل، ۾ دادستار تبرک دی کڻي پي
 ب دی ! " (۳۵ مخ) .

اساساً د افضل خان سرداري پڻ دي وخت کڻي تھداب
 گذاري کڻي ۾ غالباً د ۱۰۹۰ھ ق کال نہ راوروستہ پڻو
 سرہ ارہ لري خودہ د پلار پڻ خولہ دامحض د خپل نيکہ
 يو تبرک بللي او رسي ارزښت ۾ نہ دی ورکړي .
 کله ۾ اشرف خان بندي شو، خوشال خان مایوس
 شو او د اشرف د اخلاصون پڻ شرط ۾ سرداري بهرام
 ته ورکړه، داحالات افضل خان پڻ تفصيل ليکي ۾ دلته ۾
 لنډيز راخلو:

«..... د امير خان د کابل صوبه دار) بادشاه ته د خان
 جنت مکان شکود و شکايت ډهر وکړيښ - بادشاه اختيار ورکړ
 ۾ ته صوبه دار ۾ هر ۾ پوهنځي هغه کره، د خان جنت

نبنان (اشرف خان) حکم ڀي د قہد راجہ رام سنگھ تہ چي
 پٽ ڄمرو وٺو ۽ راستو ۽ هغه زميندار وٺو ، قبول ڀي نه
 ڪر چي دا ڪار دمانه ڏي ، بيا ڀي سيد پهولا چي د
 شھامت خان نوي وٺو ، پٽ پٺا و رکڻي هغه تہ ڀي وکڻل
 چي پٽ هرفن و فرېب خان جنت نبنان قہد ڪا ، راجہ رام
 سنگھ خان جنت مڪان پٽ ڊپر خواهش ڄمرو تہ و باله ڏده
 پٽ زړه ڪڻي هڻڻ نه وو ، د باد شاه پٽ دولت خواهي مغرو
 ورغي پٽ سن زر دوه نوي (۱۰۹۲) آخر ثور يا اول جوزا
 راجا رام سنگھ يو سرو پای ، يو آس ، يوه د غار ڀي دهکده کي
 ورکي نوري ڀي رخصت ڪر ، ورته ڀي اشارت وکري چي پٽ
 پٺا ورمه ڄه بهرون درومه ! آخر ڏي از راه دولت
 خواهي ورغي د سپد پهولا ڪره پٽ خپله ورغي چي آشنا ڏي
 ڏي وگورم نور به درومم ، هغه لئ خداي تعاليٰ همدا
 غوڻستل ورته ڀي وويل چي تہ ڪڻهنه زه ڪورته لارشم
 چي ڄه طعام راستوم طعام و خور هاله درومه - ڏي ڀي
 ڪڻهنه نوري ڀي خلق تري چا پپر ڪرل - پروانه ڀي دامير خان
 ور بنڪاره ڪره ، پٽ قہد ڀي ڪر ، الله داد خان خويشکي چي
 پٽ لنگر کوٽ ڪڻي وٺو ، بهرام پٽ عالي ڊپر ڪڻي وٺو دواڙه پٽ
 دا مصنحت شريڪ وو هغو تہ ڀي وکڻل چي داهسي ڪار ما
 وکري اوس معطل نه اويہ تاسو سراي لڙن وردو هي اس...

«..... خان عليين مكان هم په هغه آوان پير شوی
 وه (کادي بادي به ورته ويل) چې بهرام پياز وه اوس
 خنوخ پوخ شوی دی يعنی شیرين شه، خان دې هم د
 بهرام په کار راغب شي. مؤلف د کتاب (افضل خان) په
 هغه آوان د شپاړسو اولسو کالو وه. په داسن وصال
 چې د اوسني هېڅ تجربه دکارونو تر سره نه وه تېره - د
 غاړې شول، آخر هغه ورځ زه له سرايه وبنکار ته وتلی
 وم لکه د زلميو دستر دی هوا هوس به ې کاوه له ورايه
 سروروليد شه - کومان و شه چې څوک له رفاؤ پسمانده
 راپسي راغي اما چې نيژدې راغي وپېژاند شه چې هغه
 جلبدار دی چې له خانه سره پېناورته لار وه معلوم شول
 چې څه آسيب و خان ته ورسېد، په مجرد د ليدو پويه و
 سراي ته راغلم - په سراي باندي غوغا وه - هر څوک په
 خپل مال په خپل ځان گر فتار وو. ملاحظه دخلقو داوه
 چې اوس به فوخ رايشي چې راغلم يو ملا عثمان خداي تعالی
 چې غريق د بحر رحمت کړه چې دی نمک حلال قدسي
 د دواړو خانانو وه ولاړ وه خپل کور خپل مال ې هر
 څه تر شاوه راغلي مسلح په دروازه کښې د محل ولاړ
 وه چې نه ې ولیدم راته ې وويل چې زر نوزده د محل
 عالم و باسه، د غره په لور ې روان کړه - زه ننوتم

د لاسه ۾ي د محل د عالمو وکړه نور ۾ي د محل عالم راروان
 کړ د غره په لور - ۾ي غره ته ۾ي عالم ورساوه نور
 بيار ته راغلم - ملا عثمان په حاي ناست وه - پس له
 هغه ۾ي حال مال و غره ته کړه - نور زه ودرغلم خان عليين
 مکان ته - لوی خان په نظام پوروه - عابد خان ۾ي راسره
 کړه ، د سرور مېلي ته راغلم - خان عليين مکان هم راپسې
 راغی جرگي معرکي گډې شوې - بهرام د شيخ جيو زيارت
 ته راغی - راويي باله ، خان عليين مکان د تماي قبيلي او د
 اولس سره ورغی - زه يکتما په سرور مېله پاتوشوم
 معرکه ۾ي وکړه - بهرام مزدور هومره تزوير وکړ ۾ي خان
 ۾ي فرېفته کړه ، په جرگه دا مقرر شول ۾ي خان جنت مکان
 ۾ي قيد دی مغل دې ۾ي خلاص کا - د باد شاه په حضور دې
 اوسي منصب دې ورکا - د ازمان بهرام لکه گل د وړاندې
 کړی دی هم دی دې اوسي - خاني ۾ي په نامه د بهرام
 کړه - پس له هغه لوی خان بيا د سرور مېلي ته راغی -
 زه ۾ي په دا حال خبر شوم کله ۾ي په نظام پوروه روان
 شوم - خان عليين مکان هم راپسې راغی ، محال ترې
 بولاق ۾ي هم په بهرام وسپارل - د بهرام زوی ۾ي ولاړ
 ته واستوه - شومدت ۾ي خان خخه په نظام پور کښې تېر
 کړه - په امید د ملگيري ۾ي راسره به مل شي - خپل

انتقام به واخلم - دا قصيده لوی خان بهرام ته په طریق
 د وصیت کښې وه، دی پرې غافل شه؛
 د مازپه له چانه روغ نه دی بهرامه
 له هرچاسره ې زیست دی له ناکامه
 نوکري، خواني دا دواپه لکه بام دي
 په پیری کښې له ما ولاړل دواپه بامه
 اوس دا دواپه بامه ستاري ننداره کړه
 غافل مه شه یونمان تر صبح و شامه
 په دا اوښ باندي چې ستا کجاوه اینسې
 رسوینې چې پرې نه وزې تر مقامه

.....

هرگاه نا امید شوم خبر راغی چې خان جنتا مکان بادشا
 په قلعہ د کوالیر محبوبس کړ - نور سل کسه کم و بهش چې له
 قبیلوسره راسره وو په تاریخ دوولسم د سن مذکور
 (۱۰۹۲) په سلخ د رمضان په لشوربه ې وارول چې ما بېن
 حد د مون او د افریدیو دی .... (بیاله بهرام سره جنکونه
 کوي او په نتیجه کښې جرکه راغی) .... تمای جرگې خان
 ته وویل چې هغه د تا زوی دادې نسی اختیار د تا که سرداری
 ده ته ورکوي که هغه ته - خان علین مکان ورته په جواب
 وویل چې د ما آزردگی د ساعت د دواپه په سرداری

نه ده په هغه جرگه چي څه مقرر شوي وو د بهرام
سره چي خان جنت لښان چي په قېد دي خلاص دي شي دا
په كوم سبب په كواليار كښي محبوس شه؟ بويه لكه چي -
قرار داد شوي دي د كواليار دي كوز شي په منصب دي
سرفراز شي - دويم داچي محال تري بولاق دي و ماته
راكړل شي او شل زره روپي مدد خرڅ - معرکه په داتمامه
شوه - چي لا شوپي لره راغلو ما خان ته عرض وكړ چي
دا ساعت د ما فكر او سن و سال تقاضا د سرداري نه
كا - د اهو مړه تالاشي هم محض د پلار دخلاصي دي ،
گڼه د بهرام نه سرداري اخيستل دخداي تعالي په كرم
و ماته اسان دي - هر چي تا دا معرکه وكړه ډېر دي بڼه
وكړه زه هم پرې راضي شوم اوس د ما دوخت تقاضا
داده چي د تا په خدمت دي كفش برداري، كوزه برداري
كوم چي تربيت كېږم - اما يو شرط كړم تر هغه وخته پورې
چي خو خان د ما او د بهرام په ناستي راضي شوي نه
دي ..... (تر يو شمېر پېښو او سردارانو جنكونو كولو
وروسته ليكي) ..... خان عليين مكان له هغې جرگې بيا
لاغي نظام پورته - ماته يې وفرمايل چي خونصو روپي
درې ماهه موند د تا د خرڅ د پاره د بهرام سره مقررې
كړې - ته خپل سړي ورسره خپل آباد ته چي اخلي يې .

ماورته ووي چي دما د تا قرار داسره هومره وه
چي خوته دما او بهرام سره په اتفاق راضي شوي نه
بي، اوس چي تا اوده سره اتفاق وکړ دما په اتفاق هم د
بهرام سره راضي شوي اوس دما د تاسره جدايي ده:

هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ

نور چي اميرخان ته وکښل، اميرخان دپره ارزو زما
د بللو کوله امازه ورنه رغلم، چي دما خط ورغي په هغه
زمان بي پروانه او پنځه وکښه - دظفرخان نيایه په لاس
په معرفت د ملک محمد ارباب و راي مان سنگه ديوان راستوله
نه هم وروان شوم چي په حلوزيو ورغلم ازادخان نيوي،
ملک محمد ارباب او غېره کتخدایان په موجب د اميرخان واستقبال
ته راغلل پېښور لره ورغلم راي مان سنگه ديوان چي د اميرخان
وليد - آس او سرو پای چي د اميرخان له لوريه راگر - ممرين
خان جماعه دار چي د اميرخان داسره گر - دکرپو په لاري کابل
لره ورغلم - د اميرخان د کوچ وخت وه جلال آباد ته - يوه شپه
چي په کابل وشوه - اميرخان خواب داستوه چي سبا به
دما دپره په بکراي وي - ساعت دتا د ملازمت هم سبا
دي ورسره راووتم - په بکراي دي دپره شنه لاپه ولاړه
چي ملازمت وکړ - چي نه بي ولاړم راته بي وويل چي په
خان د بهرام بلا راغي - نو ورسره تر جلال آباده راغلم،

ڊهره مهربانگي پي ڪوله ، دماله خدمتتہ ہم رضا مند شہ ،
 دوه صدو پنجاھي منصب پي دما تجويز ڪر او هغه برادري چي
 دما سره وه د بهرام نه پي عليحدہ ڪرہ نوري پي سرو پاى
 او ڪمرخنجر راکرہ زه پي پينا ورتہ رخصت ڪريم ..... هغه
 وخت چي زه د خان عليين مڪانه خاطر آزرده مغل له راغلم
 متعلقات په نظام پوز وو۔ خان عليين مڪان از راه اعتراض
 راروان ڪرہ جيئا ڪرہ ته راغلك ..... (تردي وروسته له بهرام
 نه د خلکو خوابدگي او دده ظلمونه بنيي او بيا د خان په باب دخلکو
 پر پکره بيانوي) ..... اما اولس په جمع (له بهرام) ڪني
 راو جارووت۔ معرڪه پي وڪرہ چي زمون سردار مؤلف د ڪتاب
 (افضل خان) دي ، بهرام چا سردار ڪري دي۔ زه په پيناور
 ڪني وم چي سري دا اولس راغله چي رادرومه ڪه لره د مغل
 محتاجي ڪري ..... نور زه له پيناوره جيئا ڪرہ ته راغلم۔ د
 اولس ڪد خدايان واپه رالره راغلك چي مون د بهرام سره اوس
 په بدى برمند شو و روزگار مو سره غلط شہ پاڻه
 راڻه۔ په بهرام هم اور وگيد ، زمڪه پري توده شوه۔
 (له ۴۹۲ ڪڙهه تر ۵۰۰ مخ پوري لنڊين)۔

ڪيسه اوبده ده خو نتيجه پي داده چي د ۱۰۹۳-۱۰۹۳ ڪلويه
 پپوسٽون ڪني د اشرف خان تر بند وروسته افضل خان
 رسماً سرداري په لاس ڪني ونيوه اوله همدې وخت نه دده

د سرداری دوزه حسابله کپري .

۳- په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د کورپه او زامنوياد:

« نقل دی له نېک بخت چې خانه زاد قدیم الخدمت وه او
نهایت سخي او په طاعت په عبادت به دالله تعالی شب وروز
مشغوله وه ، په هر ملک په هر بلاد چې څوک ملا دروېش
وه همه ددې وظیفه خوار وو- ډېره فقیر دوسته وه ، زه
پي يوه ورځ فقیر جمیل بېک لره ورسولم چې دمولف دفرزند
دپاره دعاوگا ، زه ورغلم په ډېر الحاح مې حني دعاوغوښته
سريې يوزمان په مراقبه کړه- راته يې وويل چې نېک
بخته ته يو فرزند غواړې ما في الحال دوه وليدل نور به هم
پسې وشي ، په لږ مدت کښې له بي بي آيسې چې کور دمولف
دی دوه فرزندان محمد علي او محمد حسن حني پېدا شول او
اميد دنوروشنه . او دبل کور دپاره يې مکرر په ډېر الحاح
ورستولم چې هغه دبي بي ورېره وه اما هېڅ ځواب يې رانه کړ-
دهغي هېڅ ونه شول . » (۶۰۳ مخ)

د ۱۱۱۷ هـ ق کال په پېښو کښې ليکي :

- « يوسرو پای يې محمد سعيد د ما فرزند ته ورکړ ، » (۳۸۱ مخ).

د ۱۱۱۹ هـ ق کال په پېښو کښې ليکي :

- « فرزندى سېف الله خان مې دلاچي فرخدار کړه ، » (۳۸۵ مخ)

- « هرگاه چې فرزندى سېف الله خان خبر شه له لاجي پسې راغی ، » (۱۸۵ مخ)

د ۱۱۲۵ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- « د محبت لور ې محمد علي خان ته غوښتې وه » (۴۰۸ مخ).

د ۱۱۲۶ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- « ما دخپلو وابسته و سره مستحکمه قلعه په نظام پور سازه

کړه فرزندې سيف خان ې جانشين کړ » (۴۱۱ مخ).

د ۱۱۲۷ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- « ما فرزندې محمد علي خان د بازو تر سره په استقبال

حسن ابدال ته ورسولې و » (۴۱۳ مخ).

- « په وخت د رخصتې ې خلعت فرزندې محمد علي خان ته

ورکړه » (۴۱۳ مخ).

د ۱۱۲۹ هـ ق کال پېښور کې :

- « فرزندې سعيد خان فوئدار د لارې وه » (۴۱۳ مخ).

- « په کار دخبر د محمد علي خان ې نسبت ې د محبت دشهباز

خان د زوی کره وه - سرای ته د قبایلو سره راغلی وم ، ې ې

دا خبر راورسېده ز ې کار خبر پېوند کړ ... سبا ې محمد علي

خان د فوئ سره روان کړ » (۴۱۴ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- « محمد علي خان په سن د پانزده سالګی ، محمد حسن د چارده

سالګی ، اسد الله خان د یازده سالګی ، محمد اشرف د اته سالګی

په رکاب کې راسره حاضر وو » (۴۱۷ مخ).

د ۱۱۳۰ کال د ذی الحجې اتم؛

— په وخت دیورشش والده د محمد علي خان په حال د نزع

وه، حفر د گور جنازې ته یې معطل نه شوم « (۴۱۶ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال د لوی اختر ورځ؛

— صدر حمت په محمد علي خان شه، بڼه تردد بهادري

یې وکړه، تر وارو سورو په سر همربکاب همعنان تر شیدو

پورې په نامدار پسې ته، سواره یې پرستل په داسن د محمد

علي خان چې د پنځلسو کالو پوره شوی وه او هم والده یې په

د کال هغه شپه چې ماله جینا کوږه کوچ وکړ وفات شوه. « (۴۱۸ مخ).

— په سبا فرزندې سعید خان چې فوځدار دلاچي وه، د تری

بازق سواره پیاده ورسره سرای ته راغی. « (۴۱۸ مخ).

د ۱۱۳۵ هـ ق کال د رجب ۱۷ نېټه؛

— او د برخوردار محمد اشرف د بنادې کار هم درپېش

و. « (۴۴۱ مخ).

— په تاریخ د دوولسم د رجب سنه زرسل پنځه دېرش کار

د برخودار د بنادې په اتمام ورسېد « (۴۴۲ مخ).

— « برخوردار محمد حسن خان چې د خپرآباد فوځدار وه... »

(۴۴۴ مخ).

— « ماهم په حسب قرار داد برخوردار اسدالله خان په

فوځداري دلاچي مقرر کړ. « (۴۴۴ مخ). (۲)

دریٔم، د سکندر خان خٽک دوینا خوشنډونہ،

۱۔ سکندر خان خٽک د افضل آباد د باغ پٺ ستاینه کښي یوه

۸۴ ٻټیزه قصیده لري چې ددي باغ هر اړخیزه معرفي يي پکښي کړي

او ددي باغ پٺ وسعت او فسحت غږېدلی دی، مور يي دلته ددي

باغ د پټښدنې لټ پاره خو بیتونه راخوښوو:

[۶] که رضوان يي لټ نشاطه خبردار کا

دا مکان به د بهنسته سره شمار کا

ننه، پاس لکه بنیینه هسي صفا دی [۷]

د ذرٺه حال وهر سري و ته آشکار کا

تٺه به وايي د بهار تنا غورا شوه [۸]

اوانا ونه چي پٺ هر لوري اٻشار کا

تحفه نهر يي پٺ منح کښي دی راغلی [۹]

چٺار، سر وه هم عجب پري نمودار کا

بي حساب به فواري پکښي ولاړي [۱۱]

پٺ یوحل د پشه کال غوندي امطار کا

پٺ محل کښي د تصوير کلونه واره [۱۷]

پٺ سري باندي اهار لکه بهار کا

که کلاب دی، که چنبه، که نور کلونه [۲۳]

پٺ خپل قدر معطر کوڅه دیار کا

د هر لور جوړنه زلمي راځي په سپل
[۲۸] خپاي - خپلي مېرې واره وار په وار کا

د حاسد په خوله دې خاورې د حسد شي
[۳۱] که تر دده نه به تعريف د «شاله مار» کا

چې ناگاهه په کلونو کې بېنکاره شي
[۳۵] تورې سترگې د هوسې پلانا تار کا

د کشمير، د کابل کله د اصفت دی
[۳۶]

چې ملوک پکې هر لور د بازو بېنکار کا

په بهار يې په اطراف لس دوولس گروهه
[۵۰] په انواع - انواع کلونه هلک بېنکار کا

اشرف خان به په داباغ په جمان يادوي
[۸۰] سکندر هم گوندې څوک ياد په خپل اشعار کا

۲- کله چې اشرف خان په زندان کې لوېږي دده ورور

سکندر خان خټک يو منظوم ليک وراستوي او دکور کورنۍ او

خپلوانو حالات ورته ليکي، په همدې ليک کې دافضل خان

کم سني او په عين حال کې تدبير هم ورته ستاېي،

داليک د ۱۰۹۳ هـ ق کال د محرم په څلورمه نېټه کېښل شوی

او دا وخت دده د سردارۍ او مشرۍ تصديق کوي چې

دلته يې له موضوع سره مربوط بيتونه رااخلو:

همنشين دې هڅې حرامخواره وو
افضل خان نه و خبر په عمر کم و
په جفا واره وده و ته قفا کره
په تنها صورت د خدای باندې کرم و
هېڅ کمي يې دانصاف مضاف ونه کړ
مدعي يې و په غم دوست يې يې غم و
آفرين باندې مغل پستانه وايي
منتشري يې نوم د تورې په عالم و

+++

افضل خان د شلور کم زيات که (په) سړی
په حکمت په مصلحت لکه کهن دی
زور قوت يې دلنکر واره لیده شي
د خور شيد غونډې يو اس يو يې جوشن دي
په اعدايې هر وړخ ناره د جنگ وي
له هر اسه يې آرام نه شي غمجن دی
په غليم بهارستان ده خارستان کړ
په معنی موب ته توتکی لکه کلشن دی
عندليب غونډې خبر د هر کل اخلي
د لاسا دلوی هلک کا پرې مین دی
شفقت، احسان، حیا لري يې حده

د مردی شهرت پی هم پٺه مرد وزن دی
 د فلک دشواری واری پری آسا پی
 یا تورغز دی پٺه همت کبی یا آهن دی
 بنکار دغشی، دتوپک، دبار، شاهین کا
 استاد شوی دهر علم، دهر فن دی
 بنه سوار لری، بنه خط، بنه پی انشاء ده
 الغرض چچ پٺه هر فن کبی مبرهن دی
 که تر تا رسیدی نه شی کیله مه کره
 چچ یاد شوی پٺه هغه جهان دکن دی

+++

"گوهر" دودی داخل پٺه بنه صدف کبی
 هره چار دافضل خان پٺه حکم وک کا
 پٺه تحقیق لروبر نه کا حنی غاره
 "افضل خان" پی پٺه مری که کزک کا
 "بهادر خان" "صیف خان" لمسی دپلکه کل دی
 خدای دی دواره خا نصاحب ته مبارک کا

+++

"خاله خان" دافضل خان جای نشین و
 دپرا احسان ورسره شوی و خوبیا لار (۳)

+++

خلوڙم: ي "تذڪرہ انتخاب يادگار" سندرونه:

داردو نامتو ليکوال او شاعر مير مينائي د کاظم خان شيدا پٽه باب ليکي:

"شيدا کاظم خان، خانزاده قوم خٽک، د پښتونخوا سري، پٽه پرهنزگاري او خدای ترسي کښي بي مثال و، پرښته خويه بنيادم و. اروپدل شوي دي چي دوی يوه جيني روزي وه چي هغه هوښياره اولويه شوه نو خلقو وغوښتل چي دوي بي پٽه نکاح کړي، دوي قبوله نه کړه، دهغي جيني هم د دوی دشتمتيا د نظر د وړاندې داخوښه وه، يوه ورځ بي خان جوړ کړ او د دوی د خلوت حای ته ورلږه ورغله، دوی بي پٽه غرض پوه شول او خپله کورته بي دشمني پٽه لنډه کښېښوده چي پٽه سوځېدلو شوه نولاس بي راکنلو - هغي وپوښتل چي داڅه خبره ده؟ دوی ورته وفرمايل چي دي از ما يښت لږه بي پٽه شمعي لاس ايښي وه چي کورم چي له ما ددغه اور زغم دلي شي که نه؟ نو پٽه هېڅ طور زغم ونه شو او هرکله ددغه اور دتاو زغم ونه شو نو ددوی د اور چي څو چنده له دغه اوره زيات دی به څرنگ زغمونکی شم - هم هغه ورځ يوه ټپک سري ته نکاح کړه - پاكي ده الله لږه داسې سپېڅلي ټپري وي."

« د جناب مستطاب نواب محمد فیض اللہ خان بہادر عرش
 منزل پٺه عهد کڻي پي دلته پٺه ډېر شان شوکت د مياشتي پٺه
 زر روپو نوکري کوله، پٺه ورکړه بخښنه کڻي تر لري لري
 مشهورو، ددوي مشران هم د شوکت او دولت او نغاري
 څښتان وو.»

« شعر به پي اکثر پٺه پښتو شريه کڻي فرمايلو کله - کله
 به پي پٺه فارسي کڻي هم طبيعت و آزمويلو «هي هي افغان»
 د حضرت مؤيد من الله جناب علي محمد خان دمړيني تاريخ
 هم ددوي داوچت فکر نتيجه ده - او نادر شاه پي هندوستان
 پٺه زور زياتي ونيولو «غم عام» پي ددغه نيولو تاريخ وويلو...» (۴۶)
 پنځم: د «تذکره کاملان رامپور» سندونه:

حافظ احمد علي شوق رامپوري پٺه تذکره کاملان رامپور
 کڻي د زړو او باوري سندونو پٺه بنا د کاظم خان شيدا پٺه باب
 پٺه زړه پوري معلومات لري چې دلته يې مربوط مطالب چې
 لومړي لاس مواد پي بللای شو، راخلو:

د تذکره تکملة الشعراء څښتن ليکي: خان عاليشان چې د پښتون
 خټک قام رئيس دی، د فرشتي پٺه څپر بنيادم دی، زاهد،
 پرهېزگار، متشرع، ډېره اوچته حوصله لرونکی، نازک
 دماغه او د درناو بڼت څښتن دی، ډېر زغموال گوښدي

د زغم او درناوي غر دی ، په انساني صفتونو پسوللی ، دهنر
 او قابليت او د سخندانۍ ټولنه او د فضل او کمال څښتن ، خوش
 مقاله ، نازک خیاله او زړه ته ودرپورې د تازه معنوموندونکي
 او په نزاکت پورو ، زړه ته ودرپورې او د هسکو مضمونونو
 لپتونکی دی . تر دغه وخته د پښتونخوا په پښتونکني داسې
 خوږه وينا کوونکی سړی نه پیدا شوی دی او نه به پیدا
 شي ، لا د ايران په باب هم بحث کېدای شي ، په نازک خیالی او
 ادا بندي کې د سلیم ، شوکت بخارایي ، صائب تبریزی ، ناصر
 سرهندي او غني کشمیري په شان یکتا دی . په پښتو ژبه
 کې د دوی دیوان د خوش خیالی او سخندانۍ له رویه
 مشهور دی ، کله کله به یې په فارسي کې هم غزل ویلو
 د سرپینې یې یو څو کالونه کېږي . د راجه نول رای ناظم اودده
 د قتل تاریخ یې داسې نظم کړی دی ..... د نواب سید علي
 محمد خان صاحب تاریخ یې هی هی افغان (۱۱۵۷ هـ ق) ویلی دی ،
 په هندوستان یې د نادر شاه د حملې تاریخ د غم عام (۱۱۵۱ هـ ق)
 نه را ایستلی دی ، د کمایون د غره په لسته کې د چلیکا په
 ځنګل کې د محصور بدلو تاریخ یې د فساد عظیم (۱۱۶۵ هـ ق)
 د توریو نه را ایستلی دی . د شیدا دیوان دوه ضمني د
 زیاست سوات په کتبخانه کې شته دي .
 یوه نسخه په غت قلم لیکلې شوې ، څلور سوه شپاړس

مخونه لري ، په پای کښې يې دا عبارت دی . " تمام شد
ديوان شيدا تصنيف خان عاليشان مظهر لطف والاحسان
حاتم زمان خانزاده كاظم خان سلمه الرحمن بتار شيخ
بيست و دويم شهر جمادى الثاني لله بخت بنده احقر العباد
فيض علي ولد قاسم بېك بپاس خاطر اخون زاده ميان غلام
حيدر سلمه الله تحرير يافت . "

مؤلف دده ديوان را پېژني او بيا دوفات قطعي ترې

راخلي چې ديوې عنوان دی :

تاريخ دوفات ددريو دوستانو او ديوزوی :

آه بد و ماء سه مشفق مرا

چارميش قره عينم بدان

زان دو شهيد و دو سعيد ازل

طلبل رحيلي زده سوري جنان

سال وصال همه گردد حلي

بود غم بي هم آه - خوان هم

(۱۱۶۱ هـ ق)

..... ددې ديوان په سر پاڼې چا کابلي د شيدا

خان دوفات دا تاريخ ليکلی دی :

د شيدا په آشيان جهان تاريخ شه

د کباب غونډې يې کون و مکان سيخ شه

درست بدن ڀي گويا زڙو ڙو ڀي سڀني کڀي

دل نظير د کاظم خان د مرڪ تاريخ شته

له "دل نظير" نه (۱۱۹۴ هـ ق) جوڙي پڙي. غالباً همدا ڀي

تاريخ وفات دي، د دوي ڀي باه کڀي له کومه ڪتابه يا

زباني روايت ته نور حال معلوم نه شته. (۵)

شپڙم: د خانزاده شير علي خان مجمع الانساب:

د کاظم خان د کورني د غوتي پرائستلو ڀي برخه
کڀي ڀي کوم سند تر لاسه شوي هغه د خانزاده شير
علي خان "مجمع الانساب" دي. شير علي خان د خوشال خان
ختڪ د خاني د کورني يو فاضل شاعر او ليکوال غري دي
ڀي د ۱۳۵۸ هـ ق کال د ذي الحجې ڀي ۲۰ نيته زېږيدلي او
ڀي ۱۳۲۳ هـ ق کال د ۶۴ کلن ڀي عمر وفات شوي دي،
د شاهداد خان، هغه د سرور خان، هغه د سردار خان، هغه
د شهباز خان، هغه د سعادت خان، هغه د افضل خان، هغه د
اشرف خان او هغه د خوشال خان ختڪ زوي و.

شير علي خان د خپل ستر نيڪه افضل خان ڀي پڙي ڀي
پښتو، فارسي او اردو ژبو د مجمع الانساب ڀي نامه يو
ڪتاب کڀي او د ختڪو د خاني د کورني شجرې او حالات ڀي
پکڀي راوڙي، دي د خپل ڪتاب ڀي سرريزه کڀي ليکي:

« وائي دابنده نادان ملو پء عصيان يعني خانزاده
 شهرعليخان پء خدمت دهور بنيارانو روشن دلا نو کني
 پء ډپر تواضع او نياز سره عرض د عاجزي پء دامضون
 لري چي هرگاه پء مطالعه د کتاب د تواريخ مرصع پء زبور
 د معني آراسته او بناسته دي او پء مجلس د تاريخ دانو
 خلقو کني دکلو دسته دي. دي پء معني کني د دروگان
 دي او مصنف دده زمونږ نيکه محمد افضل خان دي چي
 ده خپل انساب يعني وارې نسب نامه پء بڼه تفصيل سره
 له ابتدا د ملک اکوړ خان نه چي سرخپل زمونږ د خاندان دي
 تر خپلو فرزندانو پوري بيان کړي ده پء هسي عنوان سره
 چي بيا ورته حاجت د تقرير او تحرير نشته، له هغه مدت
 نه او س زمونږ تر وخته پوري ډېر زمانه تېره شوي ده
 او پء دامنځ کني زمونږ پء خاندان کني ډېر بڼه علم دان
 او قابل. قابل کسان پء خپل. خپل وار سره هغه جهان ته
 لاړ شوي دي لېکن چا دهغو نه پء جمع کولو درې تقرير او
 پء کښلو درې تحرير سعي کوښښ نه دي کړي يعني دانښ
 نامه پي او س کني شي هيچا کښلې نه ده داخو يو دا سبب
 معلوميري چي پء هغه وخت کني قسم قسم حادثات او دنکا
 دنک تکليفات پء منځ ددوي کني راغلي وو. پء سبب
 دهغويوه کم فرصتي شوه، بله سراسر پي رغبي شوه،

اوس ڇي فضل د پاڪ سبحان دي او بيا ڪرم د نبي آخر
 زمان دي . نور حڪه زمونڙن حاڪم جناب نواب صاحب بهادر
 خواجه مجدد خان دي ڇي پڻ واسطه دروي سره زمونڙن خاندان
 واره برقرار دي ، چنانچه هريوڪس لڻ مون پڻ خواهش
 د خپل روزگار دي ، هرگاه ڇي رغبت د بنده پڻ لوستلو د
 ڪتابون او پڻ ليدلو د تاريخون او پڻ جمع ڪولو ددا رنگ حالونو
 لڻ هرڻه زيات وه . پس لڻ داسب پڻ ڊپر ڪوبنسن اومحت
 سره داسب نامه جمع ڪري شوه پڻ هسي مضمون سره ڇي
 انشاء الله لڻ ابتداء د خان مرحوم ڇي مصنف د ڪتاب دي تر
 مون پوري ڇي اووه اٺه پيري تيري دي هڻ قدر به پکڻي
 تغير او نقصان راغلي نه وي اوڪه وي هم شايد ، حڪه ڇي
 بنده مرڪب لڻ سهوي او نسيان دي . اوس زمونڙن نوبت
 پڻ سر راغلي دي ڪه مون نه وو يقين دي ڇي پس لڻ مونڙه
 به دا ڪنل پڻ طور د ياد داشت باقي پاتي شي ... (دجمع الانساب
 ديباچه) .

خانزاده شهرعليخان پرنسب نامه سربره نور ڊپر تصنيفونه
 هم درلودل او پڻ نظم او نثر د واري ڇي ڪنل ڪول .
 د شهرعليخان پڻ نسب نامه ڪنبي زمونڙن لڻ موضوع سره
 مربوط دالاندي مطالب تر لاسه ڪيري :

۱- پڻ هغه جدول ڪنبي ڇي دختلو د ريسانو فهرست

لہٰذا ملڪ آڪور خان به بيا ترخيله وخته ليڪي د محمد افضل
خان پڻه برخه ڪنهن وايي :

۱. د حڪومت د پهل ڪال ۱۰۹۳ - د حڪومت پاي ۱۱۵۳ هـ ق . د
حڪومت دوره ۶۱ ڪاله ، د اورنگ زيب او بهادر شاه زمانه .
۲. د افضل خان خٽڪ د زامنو پڻه باب ليڪي :

« محمد افضل خان جي زمونڊ پڻه خاندان ڪنهن پڻه خان
مرحوم سره مشهور معلوم دي و دوي ته خداوند تعالي
انه فرزندان عنایت ڪري و و چنانچه سعدالله خان ،
ڪاظم خان لڙ يورې مورد ، محمد عليخان ، حسن عليخان لڙ بلي
موره ، عبید خان ، محمد عماد خان لڙ بلي مور . محمد اشرف
خان لڙ بيلي موره . محمد سعيد خان لڙ بيلي موره . پڻه دوي
ڪنهن سعدالله خان مشرو و او س پڻه شهيد خان سره مشهور
دي حڪم جي دلنڪر خان د لاسه جي زوي د محمد عليخان و
او دده و ياره و ، پڻه سراي ڪنهن شهيد شوي دي »

۳. د کتاب پڻه اردو برخه ڪنهن د افضل خان د رياست

او سرداري پڻه باب ليڪي :

« ڪله جي اشرف خان بندي شو دده و رور بهرام د پلرني
رياست دعوي و ڪره ، خو خوشحال خان دمشري پگري خپد
نسي افضل خان ته ور پڻه سر ڪره . . . . . محمد افضل خان يو
پوي سري و ، دهر ڪتابونه پي ليڪي وو - دده ۶۱ ڪاله مسنقل

حکومت و چلاوه، اته زامن پي درلودل پي دادوه پي د يادولو
وردي سعدالله خان او محمد عليخان، سعدالله خان (اسدالله
خان) له خپل پلار نه خپه شو. د قوملا زمانو سره تپري
ته ولاړ هلته پي د تپري رياست جوړ کړ. د محمد افضل
خان د وفات پوخ تاريخ څرکند نه دی.

۴- نسب نامه د اسدالله خان د حکومت دوره له ۱۱۵۴ تر
۱۱۸۰ هـ ق پورې ۲۷ کاله شمېري پي د نادر شاه او احمد شاه
دوره ده (۶۶).

پايلیکونه:

(۱) په دې برخه کې د کاظم خان شيدا د وينا
نمونې له کابل چاپ ديوان څخه پي په ۱۳۳۳ هـ ش کال
پښتو ټولني چاپ کړی، ر ا اخیستل شوي دي. د تاريخي
مادو د تثبيت له پاره د اسلاميه کالج خطي نسخه لوستله
شوي او د کاظم خان شيدا د ديوان د خطي نسخو په باب
معلومات زما له «پښتو نسخې - د پښتوخوا او دنيا په
کتابتونونو کې» قلبي اثر نه اخیستل شوي دي.

(۲) د تاريخ مرصع اقتباسونه د ارواښاد استاد
کامل مومند له چاپ متن څخه شوي دي.

(۳) د سکندر خان خټک د دې قصيدې او ترجيع بند
بشپړ متنونه دده د ديوان په هغه قلبي نسخه کې دي

پي دڀستو کيڊي پڀنور پڀه کڀا بتون کڀني سائله کڀري .
ما د دوارو بڀر متونه پڀه دوهم توک ادبي ستوري
کڀني راورهي دي، د ۱۳۵۹ کال د کابل چاپ ۳۳۵-۳۶۲ مخونه.
(۴) د دې کتاب اقتباس دارو بناد استاد کامل مومند
له « ۱۶۳۰ » نومي کتاب نه شوي دي، ۲۰۶-۲۰۸ مخونه .
(۵) د امتن هم دارو بناد استاد کامل مومند له ياد
شوي کتاب نه اخيستل شوي، ۲۰۹-۲۱۲-۲۱۵-۲۱۹ مخونه .
(۶) د دې نسب نامې د قلبي نسخې فوٽو سټيټا محترم پر دل
خان خټک راسپارډي وچي قلباً مننه ترې کوم .

خلورم خپرکی ترلاسه شوی نتیجه

د استفاق طمع به خه کرې له اخوانه
نتیجه یې ورکېده دی له کنعانه

د تېرو بندو اېنگلونو او روائتونو، شکونو او تکلونو
او سناونو او لاسوندونو د خپرې، تنقید او جاج په
سجه کې د کاظم خان شیدا د ژوند اېانه په لسنه
ډول داسې جوړولای او ترتیبولای شو:

د شیدا نوم «محمد کاظم» (۱) «مخلص» شیدا (۲)
په قام «افغان خټک» (۳) د خان د «خاندان» (۴) خانزاده د
د خوشال خان خټک کړوسی، د اشرف خان هجري لمسی
او د افضل خان خټک زوی و (۵) په سرای او افضل آباد

کڻي بي استوکنه کري و ه ۷۱ دی به خواني کڻي له چل ٻاٽو کي
خچه د هندوستان پر دپس شو او په دي توکله يي سرداري
په سر پښو شوو او پيښد و نکو پښو ته شا کړه ۸۰ .
دده پلار افضل خان خټک د ۱۰۷۴-۷۵ هـ ق کال شا او حو
زېږېدلی و (۹)، په ۱۰۹۳ هـ ق کال کڻي يي چي پلار اشرف خان
هجري د مغولو له خوا زندايي شو. خوشال خان خټک سرداري
بهرام ته وسپارله خو افضل خان ونه منله او د بهرام تر
مناقت وروسته په ۱۰۹۳ هـ ق کال د خټکو سردار شو (۱۰) او د
۱۱۵۳ هـ ق کال پوري يي د اورنگ زېب او دهغه د اخلافو د
حکومت په دوره کڻي سرداري ۶۱ کاله دوام وکړ (۱۱) چي تر
سرداري وروسته يي د پاتي ژوند په باب معلومات نشته او
د مرگ نېټه يي نا معلومه ده (۱۲) .

د افضل خان خټک د واده په باب د سکندر خان خټک له
دي زبيري خچه چي په اشرف خان يي کوي :

«بھادر خان» «صيف خان» لسي دي لکه گل دي

خدای دي دواړه خار صاحب ته مبارک کا (۱۳)

خرگند هيري چي افضل خان تر ۱۰۹۳ کال وړاندې يعني د خاني
او سرداري تر پيلېدو مخکښي واده کړی و او داوخت د
دوو ماشومانو پلار و .

ښکاري افضل خان خټک د ۶ کلي ۱۷ کلي په سر

واده کري وي او دايوه عادي خبره ده حکه هغه وخت د
 خانانو او شتمنو په کور نيوکښې اولادونو ته له خواندوسر
 سم وروڼه غوښتل کېدل ، لکه افضل خان چې په خپله
 هم خپل زوی محمد عليخان ته تر پنځلس کلنۍ وړاندې
 د محبت لور غوښتې وه (۱۴) او تر ۱۱۳۵ هـ ق کال وړاندې
 يې محمد اشرف خان ته هم د ۱۴ کلنۍ شا او خوا واده کړی
 ؤ (۱۵) . ده په ۱۰۹۳ کې دوه زامن د "بهار خان" او
 "سپه خان" په نومونو درلودل (۱۶) چې بهادر خان په تاريخ
 مرصع او مجمع الانساب کې نه دی ياد شوی بنايي په
 ماشومتوب کې مړ شوی وي خو "سپه خان" د "سپه الله
 خان" او "سپه خان" په نامه شته چې په ۱۱۱۹ هـ ق کال يې د لاجي
 پوځدار ټاکلی دی (۱۷) او هم يې بل زوی د محمد سعيد
 خان په نامه دی چې دې يې هم په ۱۱۲۹ هـ ق کال د لاجي پوځدار
 ټاکلی دی (۱۸) کېدای شي دا دواړه ديوي مور زامن وي .
 د ۱۱۱۴ هـ ق کال شا او خوا افضل خان خټک د وې لاولده
 بيبياڼې درلودې چې يوه بي بي آيسه نومېده او بله د بي بي
 نېکبختې ورېره وه . بنايي دا وخت يې لومړۍ مېرمن مړه
 شوې وي ، دی د بي بي نېکبختې په ټينگار او ملتيا فقير جميل
 بېگ ته د زوی د غوښتلوله پاره دعاته وړئې ، هغه زېږي
 ورکوي چې : نېکبخته ته به يو زوی غواړې ما في الحال

دوه وليدل نور به هم پسي وشي او همد او ه پچ محمد
 علي او محمد حسن د بي بي آيسي له نسه په ۱۱۱۵- او- ۱۱۱۶
 هـ ق کلونو کښې يو په بد پسي پېدا شول خودوهي بي بي
 يي خه ورته ونه وي ، هغه ل اولده پاتي شوه (۱۹) تردې
 کال (۱۱۱۶) پورې فقير جميل بگ ژوندي و او په همدې
 کال ومړ؛

چون دفت از جهان اين کرامت خديو

بجز "ق" آمد ز عالم " غرليو "

(۱۲۱۶ - ۱۰۰ = ۱۱۱۶ هـ ق) (۲۰)

له افضل خان خټک کره په ۱۱۱۹ هـ ق کال اسدالله او په
 ۱۱۲۱ هـ ق کال محمد اشرف خان پېدا شول (۲۱) د محمد علي خان
 مور د بي بي آيسه، په ۱۱۳۰ هـ ق کال مړه شوه (۲۲)
 تاريخ مرصع چي تر ۱۱۳۶ هـ ق کال پورې واقعات پکښې
 داغلي د افضل خان خټک د نورو زامنو او ماندينو ذکر نه
 لري او داهم د نورو پېښو په ترڅ کښې په ضمني ډول ياد
 شوي دي .

مجمع الانساب چي د افضل خان خټک د سرداري تر پايه

(۱۱۵۳ هـ ق) پورې دده په باب غږېږي ليکي چي دده له پخوا

ماندينو نه اته زامن درلودل : سعدالله خان او کاظم

خان له يوې مورې ، محمد علي خان او حسن علي خان له بلې مورې ،

عبدالخان او محمد عباد خان له بلي مورده ، محمد اشرف خان
له بلي مورده او محمد سعيد خان له بلي مورده (۲۳) .

د تاريخ مرصع او مجمع الانساب په پېښو کښې تناقض لږ دی ،
د تاريخ مرصع په قول په ۱۱۱۴ هـ ق کال افضل خان دوه مانيښي
درلودې چې له يوې نه محمد علي خان او محمد حسن خان وزېږېدل
خود بلي اولاد نه ؤ ، ده دوه مشر زامن سپه الله خان او سعيد
خان هم درلودل چې يوي په ۱۱۱۹ - و بل په ۱۱۲۹ هـ ق کال دلاچي
پوځداران ټاکلي وو - د سکندر خان په وينا سپه الله خان
د اشرف خان تر بندي کېدو (۱۰۹۲ هـ ق کال) وروسته او د ۱۰۹۳
هـ ق کال د محرم تر ۴ وړاندې زېږېدلی نويقیناً دادود زامن
يې له بلي مایني يا نورو ماینو څخه وو ، همداران په تاريخ
مرصع کې د اسد الله خان او محمد اشرف خان د ميندو د
يادولو ضرورت نه دی پېښ شوی (۲۴) خو کوم تناقض چې
را منځ ته شوی هغه دادي چې په تاريخ مرصع کې د افضل
خان د شپږو زامنو نومونه : سپه الله خان ، محمد سعيد
خان ، محمد علي خان ، محمد حسن ، اسد الله خان او محمد اشرف
خان راغلي (۲۵) خو په مجمع الانساب کې د سپه الله خان
نوم نشته ، محمد حسن د حسن علي په نوم راغلی ، اسد الله
خان د سعيد الله خان په نوم راغلی خو په حاشيه کې اسد الله
هم ورسره شته (يعني دی په دواړو نومونو يادېدلی)

کاظم خان ، عبد خان او محمد عماد خان نوي نومونه
 دي چي تاريخ مرصع يې نه يادوي او هم سعد الله خان
 تر ټولو مشر کڼل شوي چي داسمه نه ده اما څرنگه چي
 سرداري ده تر لاسه کړې نو شهر علي خان فکر کړي چي
 دي به تر ټولو مشر وي (۱۲۶) همدا راز عبد خان بنايي د
 همغه عابد خان بل نوم وي چي کاظم خان شيدا دخپل
 ديوان نسخه دده په لاس مجدي صاحبزاده ته لېږلې ده (۱۲۷).
 څرنگه چي تاريخ مرصع تر ۱۱۳۶ هـ ق کال وروسته
 پېښې نه لري او مجمع الانساب تر ۱۱۵۳ هـ ق کال پورې
 د افضل خان خټک ژوند يقيني کوي نو ځکه په دې مورد
 کښې دده د زامنو پېدا کېدل يوه عادي او طبيعي خبره ده
 چي په دې توگه مجمع الانساب د تاريخ مرصع معلومات ماتوي
 نه بلکې بشپړوي يې .

په رواياتو کښې د کاظم خان شيدا زېږېدل د ۱۱۳۵-
 ۱۱۴۰ هـ ق کلونو تر منځ اټکل شوي ، په دې برخه کښې نه
 ماتروني او نه زيات روښانوونکي سند نه شته نو ځکه
 همدا اټکل په دې برخه کښې تر اوسه يوښه اټکل
 پيلوي شو .

کومه مرثيه چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښې د
 ده د والد په نوم چاپ شوې ، سمه نه ده ، دا او ورپسې

قطعه يې د «والدي» په مړينه دي چې دا خبره هم د خطي
نسخو د دود او هم دده د بېتونو د جوړښت او بشپړتابه
په اساس معقوله او د منلو وړ ده (۲۸).

همدا راز د مجمع الانساب د ليکنې له مخې محمد کاظم
د اسدالله خان سکني ورور دی او اسدالله خان د ۱۱۱۹ هـ ق
کال شا او خوا زېږېدلی او هم څرنگه چې د ۱۱۱۴ هـ ق کال
شا او خوا دده د مور يادونه نشته نو دده له مور
سره د افضل خان خټک د واده کولو وخت د ۱۱۱۵-۱۱۱۸ هـ ق
کلونو په موده کې اټکلولى شو، که د اسدالله خان
او محمد کاظم خان دوى مور د واده په وخت کې د ۱۶
يا ۱۸ کلونو زېږېدو وخت يې د ۱۱۰۰ هـ ق کال شا او
خوا کېلاى شو او که د افضل خان خټک د ابي بي د ۱۱۰۰ هـ ق
کال زېږېدلي وگڼو نو په ۱۱۸۹ هـ ق کال چې وفات شوې
او کاظم خان شيدا يې دوى مرثيې ويلې دا د ۱۸۹ کلونو
عمر درلودونکې وه، چې دا عمر هم له طبيعي او هم
له عقلي نظره نامناسب نه دی نو د شيدا د ديوان د دې
مرثيو نتيجه به دا وي چې دا دواړې قطعې ده د خپلې
مور په مړينه ويلې دي.

که څه هم اسدالله خان د شيدا سکه ورورؤ (۲۹)
خوله يوي خوا دده له سردارى او جاگير سره مينه نه وه

اوله بله پلوه دخانی او سرداری په سر ددوی
 کورنی شخړې ناوړه حالت ته رسېدلې وې نوځکه
 ده په خوانی وطن پرېښود او دهند مسافر شو، دې
 پېښو ته دده په دیوان کې تلمیحي اشارې شوې
 دي (۳۰) او همدا ناوړه حالت ددې باعث شو چې دده ورو
 اسدالله خان دده د وراره لښکر خان په لاس ووژل
 شي (۳۱) او همدې پېښې کاظم خان هم دردولی او
 ژړولی دی.

له حب جاهه په زړه کې سوریم

د ملنگی و کارته جور ییم

سرې خوړلی د شیرین ووردی

له زندگی تر حلقه مور ییم (۳۲)

شیداحنفي مذهب، دنقشبندیه طریقې صوفي (۳۳)،

دینداره او پرهیزگاره انسان و (۳۴)، واده یې نه وکړی

او په کومه قطعه کې یې چې د «قره عین» په مرینه

او بڼکې تویې کړې او قره العین د زوی استعاره ده خر

دا دده زوی نه بلکې زوی خوانده یې و چې دسرې

د مصرع، د «بدان» کلمه مراحت پرې کوي. یعنې: زما

د سترگو کسی یې وپوله!

د شیدا شعر او شاعري په پښتو ادب کې ځانگړی

منفرد مقام لري او د تذکره کاملان رامپور دالیکنه
ي نه داسې خوک داغلی نه به راشي حتی په فارسي
کښې هم د بحث وړ دی (۳۵) که کامل صاحب مبالغه
او غلو هم کښې (۳۶) دده د انفرادیت په برخه کښې دېره
مساله به ښکاري.

شیدا د نواب محمد فیض الله خان په عهد کښې د
میاستي د روو روپو نوکري درلوده (۳۷) او تر پایه
خپل پلرني ټاټوبي ته به دی راستون شوی

د شیدا د مړینې تاریخي ماده د دل نظیر =

(۱۱۹۴ هـ ق) په قزوین کښې نغبتې ده چې یوه ناپېژندل
شوی کالی شاعر ویلي ده (۳۸) او دا خبره تر خوڅې
ماتوونکې سند پدې شي او تر دې کال وروسته دده
د ژوند نورې نڅې ښايي ونه موندلې شي، دمنلو
وړ ده

په پای کښې ده د لوی عالم استاد کامل مومند
روح ته دعا کوم ځکه که دوی په دې موضوع کښې عالمانه
شکونه او ټکونه نه وای کړي زما به ددې لیکنې لور
ته پام نه و او ښايي او دا رساله به نه وه کښل شوې

پایلیکونه:

- (۱) د دیوان سرریزه ، دده په خپل قلم .
- (۲) همدا سرریزه .
- (۳) همدا سرریزه .
- (۴) دیوان ، د پښتو د شعر حسب حال ، ۱۴ مخ .
- (۵) تذکره انتخاب یادگار ، د ارواښاد استاد کامل د ۱۶۳۰ کتاب
په حواله ، ۲۰۶ مخ .
- (۶) مجمع الانساب د خانزاده شېرعليخان، قلمي نسخه .
- (۷) د کاظم خان شیدا د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۸) د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۹) دا اټکل د سکندر خان خټک له هغه منظوم لیک نه چې په
۱۰۹۳ هـ ق کال کې د اشرف خان په نوم لیکلی او هلته
دی د شلوکلوکم وزيات کښي ، کولای شو . د لیک قلمي
متن د سکندر خان د دیوان په هغه نسخه کې چې په
پښتو اکیدی کې خوندي ده . راغلی او د لیکوال د دوهم
توک ادبي ستوري په ۲۴۴-۶۲ ۳ مخونو کې خپور
شوی دی ، او هم افضل خان په تاریخ مرصع کې
د ۱۰۹۲ کال د پېښو په ترڅ کې خان د ۱۶-۱۷ کلونو کې .

(۱۰) دا موضوع په تاريخ مرصع كېنې افضل خان خټک په

تفصيل ليکلي ، ۴۹۲ - ۵۰۰ مخونه .

(۱۱) مجمع الانساب ، د خانزاده شېرعليخان ، قلبي نسخه .

(۱۲) همدا اثر .

(۱۳) د سکندر خان خټک ليک ، اربني ستوري ۲ ، ۳۵۴ مخ .

(۱۴) تاريخ مرصع ، ۴۰۱ مخ .

(۱۵) تاريخ مرصع ، ۴۴۱ مخ .

(۱۶) د سکندر خان ليک .

(۱۷) تاريخ مرصع ، ۳۸۵ مخ .

(۱۸) تاريخ مرصع ، ۴۱۳ مخ .

(۱۹) تاريخ مرصع ، ۶۰۳ مخ .

(۲۰) په تنگه ولسي د فقير جميل بېگ د قبر ډبره .

(۲۱) تاريخ مرصع ، ۴۱۷ مخ .

(۲۲) تاريخ مرصع ، ۴۱۶ ، ۴۱۸ مخ .

(۲۳) مجمع الانساب ، قلبي نسخه .

(۲۴) مجمع الانساب دا ذکر کوي .

(۲۵) تاريخ مرصع ، بېلا بېلې برخې .

(۲۶) مجمع الانساب

(۲۷) وگورئ د ديوان سريزه ، د شيدا په خپل قلم

(۲۸) وگوسی دد د دیوان خطی او چاپی نسخہ

(۲۹) مجمع الانساب .

(۳۰) موبن لہ دیوان بہ پتہ . ریم خیر کی کبھی کافی نمونی ورکری دی .

(۳۱) مجمع الانساب .

(۳۲) دیوان .

(۳۳) دیوان ، ددہ د خپل قلم سر میزہ .

(۳۴) تذکرہ انتخاب یادگار او تذکرہ کاملان رامپور ، داروآبناد

کامل ، د ۱۶۳۰ کتاب پتہ حوالہ ، ۲۰۷ مخ

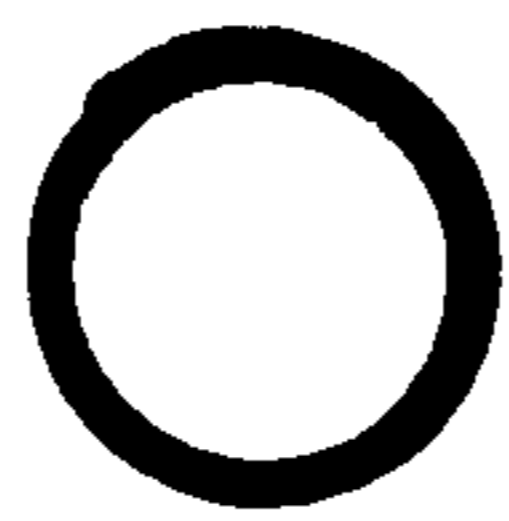
(۳۵) تذکرہ کاملان رامپور ، دیاد شوی کتاب پتہ حوالہ .

(۳۶) استاد کامل ، ۱۶۳۰ نوی کتاب ، ۲۰۹ مخ .

(۳۷) تذکرہ انتخاب یادگار ، داروآبناد کامل دیاد شوی کتاب

د ۲۰۷ مخ پتہ حوالہ .

(۳۸) تذکرہ کاملان رامپور ، استاد کامل پتہ حوالہ .

نومليک

د وگړيو، ځايونو، نسلونو، کتابونو او نورو نومونو نه

په دې نومليک کښې د ځايونو نومونو ته دستوري * نخبه شري، کتاب ته «ک» نسلونو ته «ن»، علي او نشري مرکز ته «م» او نورو ته واضح توري کښل شوي دي

افغان (ن): ۲۶، ۲۷، ۸۰	آزاد خان: ۶۱
* افغانستان: ۲، ۱	آيسه، بي بي: ۸۳، ۸۲، ۶۳
افغاني (ن): ۱، ۱۲، ۱۸، ۲۳، ۲۶، ۲۷	احمد (پاک): ۲۸
اکوړخان (ملک): ۷۷، ۷۵	احمد شاه: ۷۸
* اکوړی: ۴۴	ادرا اشاعت سرحد: (م) ۶
الله داد خان خوېشکي: ۵۶	د ادبياتو پوهنځی: (م) ۲۳
الله نور: ۸، ۱۳، ۱۳، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۴۹	ادبي ستوري (ک): ۷۹، ۸۹، ۹۰
امير خان: ۵۵، ۵۶، ۶۱	اردو (ژبه): ۷۷، ۷۴، ۷۰
انوار الحق (داکتر): ۲، ۴۵، ۴۶	اسد الله خان: ۳، ۴، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۴
اورنگ زيب: ۷۷، ۸۱	۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۸، ۸۳، ۸۴
* ايران: ۷۲	۸۶، ۸۷
* باجوړ: ۳۸	اسلام خان (خانصاحب): ۵۱
بادشاه (اورنگ زيب): ۵۵، ۵۶، ۵۸، ۵۹	اسلاميه کالج کتابتون (م): ۵۱، ۵۲، ۷۸، ۷۹
بادي: ۵۷	اشرف خان: ب، ۱، ۳، ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۶
* بدخشان: ۲۷	۱۸، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۶۲، ۶۷
برپتېش موزيم (م): ۴۹	۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۸۹
* بريلی: ۳۱	افريدي (ن): ۵۹
* بگرامي: ۶۱	* افضل آباد (باغ): ۱۳، ۲۹، ۵۳، ۶۶، ۸۰
* بنکاله: ۳۱	افضل خان خټک: ب، ۱، ۳، ۷، تر ۲۳، ۵۳
بهادر خان: ۶۹، ۸۱، ۸۲	تر ۵۵، ۵۷، ۶۲، ۶۳، ۶۷، تر
بهادر شاه: ۷۷	۶۹، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۸۰، تر ۸۱
بهرام: ۹، ۱۵، ۵۵، تر ۶۲، ۷۷، ۸۱	۸۹، ۹۰

* تپری : ۷۸
 * جلال آباد : ۶۱
 جم (پاچا) : ۳۵، ۳۶
 * جمرود : ۵۶
 * جینا کر : ۶۲، ۶۵
 دچاپ زی (م) : ۲۳
 * چلیکا (خٹک) : ۷۲
 * خلوزی : ۶۱
 حبیبی، علامہ عبدالحی : ۵، ۲
 * حسن ابدال : ۴، ۱۰، ۶۴
 حسن علیخان : ۷۷، ۸۳، ۸۴
 حنفی (مذهب) : ۲۵، ۱۷
 حیات افغانی (ک) : ۱
 حیات خان، دیتی : ۱، ۱۹
 خالد خان : ۶۹
 خان (اشرف خان) : ۵۷
 خان (خوشحال خان) : ۲۴ تر ۲۷، ۵۷
 تر ۵۹، ۸۰
 خان جنت مکان او جنت نیشان (اشرف خان)
 : ۵۴ تر ۵۸ تر ۶۰
 خانزاده (شیدا) : ۴۱، ۷۰، ۸۰
 خانصاحب (اشرف خان) : ۶۹، ۱۱
 خان عالیشان (شیدا) : ۷۱، ۷۲
 خان علیین مکان (خوشحال خان خٹک) :
 ۵۴، ۵۵، ۵۷، تر ۶۰، ۶۲
 خان مرحوم (محمد افضل خان) : ۷۶، ۷۷
 خٹک (ن) : ۱۱، ۱۳ تر ۱۸، ۲۵، ۴۴، ۷۰
 ۷۱، ۷۴، ۷۶، ۸۰، ۸۱
 خواجه محمد خان : ۷۶
 خورشید جهان (ک) : ۱، ۹، ۱۰
 خوشحال خان خٹک : ب، ج، ۱، تر ۴، ۹،
 ۱۱، ۱۶ تر ۱۸، ۲۵، ۲۷، ۵۴، ۵۵،
 ۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱
 خوشحال خان (د افضل خان لمسی) : ۱۰
 * خیبرآباد : ۶۰، ۶۵

پنوا عبدالرؤف : ۲، ۶، ۴۵، ۴۰
 پردل خان خٹک : ۷۹
 پشاور : وگ : پشپور
 پستانہ (ن) : ۳، ۴، ۱۵، ۲۲، ۲۵، ۳۱
 ۶۸، ۷۱، ۷۲
 پستانہ شعراء (ک) : ۲، ۵
 پبتنر : وگ : پستانہ
 پبتنورث به : الف، ب، ج، ۲، ۳، ۱۹
 ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۷
 د پبتنورث تاریخ (ک) : ۲، ۶
 پبتنور اکبردی (م) : ۶، ۷۹، ۸۹
 پبتنور تولنه (م) : ۵، ۶، ۷۸
 د پبتنور د پیا ورتیا او پر مختیا امریت (م) :
 ۵
 پبتنور کرا (م) : ۱
 پبتنور : وگ : پستانہ
 پبتنورخوا : ۴۹، ۷۰، ۷۲
 پبتنور نسفی د پبتنورخوا او دنیا پ
 کتابتون نوکینی (ک) : ۷۸
 * پشپور : د، ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۱، ۵۶
 ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۷۹
 پلاوون : ۱، ۱۵، ۱۸، ۱۹
 تاریخ ادبیات سرحد (ک) : ۲، ۶
 تاریخ مرصع (ک) : ج، ۲، ۵، تر ۸، ۱۰ تر
 ۱۲، ۱۵ تر ۱۷، ۲۰ تر ۲۳، ۵۳،
 ۵۴، ۶۳، ۷۵، ۷۸، ۸۲ تر ۸۵،
 ۱۹، ۹۰
 تذکرہ انتخاب یادگار (ک) : ۲۲، ۷۰، ۷۱، ۸۹، ۹۱
 تذکرہ تکمیلہ الشعراء (ک) : ۷۱
 تذکرہ کاملان رامپور (ک) : ۲۲، ۵۰،
 ۵۲، ۷۱، ۸۸، ۹۱
 تریبولاق : ۵۸، ۶۰، ۶۵
 * تنکارو : ۹۰
 تواریخ مرصع (ک) : وگ : تاریخ مرصع
 * توکی : ۶۱
 * تیراه : ۳۰

سعید خان: ۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۸۴
 سکندر خان خٹک: ۶۶، ۶۷، ۷۸، ۸۱
 ۱۴، ۱۹، ۹۰
 سلیم: ۷۲
 سلیمان: ۳۶
 * سمعہ: ۳۸
 * سوات: ۳۸
 سید پھولا: ۵۶
 سید علی محمد خان نواب: ۷۱، ۷۲
 سیف اللہ: ۱۳، ۲۰، ۶۳، ۶۴، ۸۲، ۸۴
 سیف خان: وگ: سیف اللہ
 * شالہ مار: ۶۷
 * شاہجہاں آباد: ۵۰، ۵۱
 شامداد خان: ۷۴
 * شکی: ۵۴
 شوق حافظ احمد علی: ۷۱
 شوکت بخاری: ۷۲
 شہامت خان: ۵۶
 شہباز خان (دخوشال بابا گوی): ۷۴
 شہباز خان (دمحبت پلار): ۶۴
 شہید خان (سعید اللہ خان): ۷۷
 * شیخ جیو (زیارت): ۵۸
 شہباز، کاظم خان: الف، ب، ج، اتر: ۳۹
 ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۴۶، ۴۸، ۵۴، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۳، ۸۵، ۹۰
 * شہدو: ۶۵
 شہر علی خان: ۷۴، ۷۶، ۸۵، ۸۹، ۹۰
 شہر محمد خان گندہ پور: ۱، ۹، ۱۹
 * بنادی پور: ۵۴
 دینو نی اور روزنی وزارت (م): ۶
 صائب تبریزی: ۷۲
 * صوبہ سرحد: ۲
 صہب خان (ہم وگ: سیف اللہ): ۶۹، ۸۱
 ۸۲
 طائر، پروفیسر محمد نواز: ۶۰، ۶۳
 ظفر خان: ۶۱

* دکن: ۶۹
 دیوان (دخوشال خان، ک): ۲۵
 دیوان (سکندر خان، ک): ۷۸، ۷۹
 دیوان (دکاظم خان، ک): ۵، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷
 ۲۵، ۲۹، ۳۰، ۳۴، ۴۲، ۴۴
 ۴۵، ۴۸، ۴۹، ۵۲، ۷۲، ۷۳، ۸۵
 ۱۷، ۱۹، ۹۱
 دیوان کاظم خان شہد (دھمیش، ک): ۶، ۲
 دیوان کاظم خان شہد (دپاکتر انوار الحق):
 ۶، ۲
 راجہ رام سنگھ: ۵۶
 راجہ تول رای: ۷۲
 * رامپور: ۴، ۵، ۱۴، ۳۱، ۷۱
 راور پتی: ۱، ۱۲، ۱۷، ۱۹، ۲۳، ۴۹
 رای مان سنگھ دیوان: ۶۱
 رحمت خان، حافظ: ۵۲
 رشاد، پوهاند عبدالشکور: ۳، ۴، ۵، ۶
 ربین، پوهاند صدیق اللہ: ۲، ۶، ۱۱، ۱۵، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۴۱
 رضا ہمدانی: ۶، ۲
 رفیع، حبیب اللہ: د
 * روہ: ۲۶، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۹، ۴۲
 روہی ادب (ک): ۳، ۶
 دریا ست سوات کتب خانہ (م): ۵۰، ۷۲
 زنجیری (لیک دور): ۴۶
 * سرای: ۵، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۴۴، ۵۳، ۵۶، ۵۷، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۰
 سردار خان: ۷۴
 سرفراز خان: ۴۸
 سرور خان: ۷۴
 * سرور مہلہ: ۵۳، ۵۱
 * سرہند شریف: ۴، ۵
 سعادت خان: ۷۴
 سعید اللہ خان: ۷۷، ۷۸، ۸۳، ۸۵

* کوز تا کال : د
گلشن روہ (ک) : ۶۰، ۵
* گوالیر قلا : ۶۰، ۵۹
گوهر : ۶۹
* لاپچی : ۵۸، ۱۳، ۶۳، ۶۵ تر ،
۱۴، ۱۲
* لشورہ : ۶۰، ۵۹
لنکر خان : ۱۷، ۷۷
* لنگر کوت : ۵۶
لری خان (دخوشال خان) : ۵۹، ۵۸
مجمع الانساب (ک) : ۷۴ تر ۷۶، ۷۸،
۷۹، ۸۲ تر ۸۹، ۹۱
محبت خان : ۱۲، ۶۴
ممدار باب ، ملک : ۶۱
محمد اشرف (د افضل خان زوی) :
۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۴ تر
محمد افضل خان : ۷۵ تر ۷۸ ہم وگ ،
افضل خان خٹک .
محمد حسن : ۱۳، ۲۱، ۶۳، ۶۵ تر ، ۱۳،
۱۴
محمد سعید خان : ۶۳، ۶۴، ۷۷، ۸۲،
۱۴ ہم وگ : سعید خان
محمد عابد : وگ : عابد خان .
محمد علی خان : ۱۰، ۱۳، ۲۱، ۶۳ تر ۶۵،
۷۷، ۷۸، ۸۲ تر ۸۴
محمد عباد خان : ۷۷، ۸۴، ۸۵
محمد فیض اللہ خان ، نواب : ۸۸ ہم وگ :
فیض اللہ خان .
مجدی صاحبزادہ : ۵، ۴۲، ۸۵
مرہتہ (ن) : ۱۰
مغل (ن) : ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۸۱
میریز خان : ۶۱
میا عمر : ۵۲
میا غلام حیدر اخونزادہ : ۵۰، ۷۳
میا محمد : ۴۹
میا محمد عمر : ۴۲ ہم وگ : میا عمر .

عابد خان (د خوشال خان زوی) : ۵۸
عابد خان (د شہد اورور) : ۱۳، ۲۲، ۸
۱۸ تر ۲۰، ۴۳، ۵۸، ۸۵
عبید خان : ۷۷، ۸۴، ۸۵
عثمان ، ملا : ۵۷، ۵۸
* غالی دہر : ۵۶
غلام معصوم (پیر) : ۵
غنی کشمیری : ۷۲
فارسی (ژبہ) : ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۸
فارغ بخاری : ۶۰، ۲
فتح اللہ : ۱۲، ۱۳، ۲۰، ۲۱، ۴۹
فرہنگ زبان و ادبیات پشتو (ک) : ۶۰، ۲
فقیر جمیل بنگ : ۶۳، ۸۲، ۸۳، ۹۰
فیض اللہ خان ، نواب : ۷۱، ۴
فیض علی : ۵۰، ۷۳
قاسم بنگ : ۵۰، ۷۳
* کابل : ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۵، ۶۱، ۶۷،
۷۸، ۷۹
کابل پوهنتون (م) : ۱۱، ۲۳
کابلی شاعر : ۷۳، ۸۸
کاری : ۵۷
کاظم (د سرای یوبد شاعر) : ۴۴
د کاظم شہد دیوان (د بېنوا) (ک) : ۶، ۲، ۷۸
کا کا خیل ، میا تقویم الحق : ۱۴
کامل ، استاد دوست محمد خان مومند :
ج ، ۲، ۳، ۵، ۷، ۹ تر ۱۵، ۱۹، ۲۲ تر
۲۴، ۴۸، ۵۱، ۷۸، ۷۹، ۸۸ ،
۸۹، ۹۱
* کتھیر : ۳۰، ۳۱
دکراچی ملی موزیم (م) : ۵۱
* کرپہ : ۶۱
* کشمیر : ۴، ۶۷
کلید افغانی (انگلیسی ژباړه (ک) :
۱، ۱۸، ۱۹
* کمايون (غر) : ۷۲
* کنعان : ۳۲، ۸۰

ميا محدي : ۴۲ هم وگ : محدي صاحبزاده .

مير مينايي : ۷۰

ميکنزي : ۴۹

نادر شاه : ۷۱، ۷۲، ۷۸

ناصر سرهندي : ۷۲

نامدار : ۵۳، ۶۵

نبي آخر زمان : ۷۶

نسب نامه (ک) وگ : مجمع الانساب .

* نظام پور : ۵۴، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۴

نقشبنديه (طريقه) : ۵، ۲۵، ۸۷

* نوبنهر : ۵۳

ننگ بخته، بي بي : ۶۳، ۸۲

* نيلاب (غابني) : ۵۵

ونده (مجله) : ۱۱، ۲۳

* وگي : ۲۹، ۵۳

هجري، اشرف خان : ۱، ۳، ۱۶، ۸۰، ۸۱، ۸۹ هم وگ : اشرف خان .

حبيبش خليل : ۲، ۶، ۴۵، ۴۶، ۵۱، ۵۲

* هند : ۲۸، ۲۹ تر ۳۱، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۸۷

* هندو بار : ۳۱

* هندوستان : ۳۰، ۳۲، ۷۱، ۷۲، ۸۱

هندي (ن) : ۴، ۲۲

هبوار مل، زلي : ۲، ۶

هيوز : ۱۲، ۱۷، ۱۸

۱۶۳۰ (ک) : ۲۲، ۲۳، ۷۹، ۸۹، ۹۱

يوسف : ۳۲

يونورستي بکايچنسي (م) : ۵، ۶

B
1.237
RAF
5561

د امان کتاب له خپرونو څخه

پېښور

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**